

UNIVERZITA TOMÁŠE BAŤI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Drogová závislost mladistvých jakožto
východisko z krizové situace**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

MUDr. Kateřina Stehlíková

Vypracoval:

Lenka Pátková

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „ Drogová závislost mladistvých jakožto východisko z krizové situace“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Příbram 17. 4. 2009

.....

Lenka Pátková

Poděkování

Děkuji MUDr. Kateřině Stehlíkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce, a za to si jich nesmírně vážím

Lenka Pátková

Úvod	2
1. Historie drog a základní pojmy	3
1.1 Obecné historické aspekty	3
1.2 Česká republika a drogová problematika	4
1.3 Základní pojmy	4
1.4 dílčí závěr	8
2. Charakteristika mladistvého jedince a rodiny	9
2.1 Mladistvý jedinec	9
2.2 Nechtěné děti	9
2.3 Rodina	11
2.4 Typy rodin	12
2.5 Druhy rodinné výchovy	12
2.6 Dílčí závěr	14
3. Zájmy mladistvých a trávení volného času	16
3.1 Volný čas	16
3.2 Nuda a abnormální vytíženost	16
3.3 Rozdíly trávení volného času mladých lidí před a po roce 1989	17
3.4 Dílčí závěr	18
4. Nejčastější krizové situace, kterým čelí dospívající jedinec	20
4.1 Příčiny krizových situací v rodině	20
4.2 Školní neúspěšnost	23
4.3 Problém akceptace svými vrstevníky	29
4.4 Citová deprivace	31
4.5 Změna bydliště a integrace do nového prostředí	34
4.6 Fyzické a psychické násilí	36
4.7 Dílčí závěr	44
Závěr	45
Resumé	48
Anotace	49
Seznam použití literatury	50
Seznam příloh	51

Úvod

Mládež je dnes považována za velmi rizikovou skupinu, které je věnována velká pozornost. Zdroje, jež tuto rizikovou populační skupinu ohrožují však nejsou ve většině případů biologické a lékařské, ale riziko ohrožení nacházíme především v oblasti chování, jednání a v oblasti sociálních vztahů. Rizikové faktory mohou ovlivnit i jiné populační skupiny, nicméně naše pozornost je věnována právě mladistvým, tedy skupině nejvíce ohrožené.

Mezi rizikové faktory, dnes mezi mládeží velmi rozšířené, patří především drogy a různé druhy závislostí. Ke vzniku různých druhů závislostí vedou krizové situace. Právě krizové situace, které mohou v životě mladých jedinců vzniknout, mě vedly k tomu, abych se podrobněji věnovala determinaci jednotlivých situací. Chtěla bych se tedy zaměřit na prostředí rodiny, školy a na vrstevníky.

S mládeží se všichni setkáváme dnes a denně při různých situacích. Můžeme se s nimi setkávat v odlišných rolích, a to jako rodiče, učitelé, trenéři, přátelé, ale také jako zdravotníci – záchranáři. Kvůli mému zaměstnání (zdravotní sestra – záchranář) musím přemýšlet o příčinách vzniku krizových situací, ve kterých se s mládeží nejčastěji setkávám. Problematika mládeže mi není lhostejná, proto jsem se rozhodla věnovat tomuto tématu podrobněji. Ráda bych též shrnula své poznatky z praxe a z vlastní rodiny.

Dále se této problematice věnuje i Světová zdravotnická organizace, která hovoří o morbiditě (AIDS, alkoholismus, drogy, pohlavní choroby, trestná činnost), která pramení v životním stylu prostoupeném nudou, tolerancí k násilí a drogám, předčasnou sexualitou, masovými médii živenou touhou po stále nových zážitcích. Tato organizace sice vydává různé typy brožur a propagačních materiálů, které varují před užíváním drog, ale na druhou stranu se dle mého názoru příliš povrchně zaměřují na nevhodnou výchovu v rodině, která může mít za následek sáhnutí po droze a následné její pravidelné užívání.

1. Historie drog a základní pojmy

1.1 Obecné historické aspekty

Užívání psychoaktivních látek provází lidstvo patrně během celé jeho známé historie. Tyto látky hrály v lidské kultuře významnou roli. Užívání však bylo vymezeno přesnými pravidly, stanovujícími jaké látky, v jaké podobě (formě, úpravě, kvalitě), v jakém množství, při jaké příležitosti a kým mohou být užívány. V naprosté většině se jednalo o psychoaktivní substance přírodního a rostlinného původu, které byly užívány zejména k účelům rituálním (náboženský obřad či léčebný účel). Osoby, které s psychoaktivními látkami při těchto situacích zacházely, byly dobře obeznámeny s jejich vlastnostmi, přeneseně lze hovořit o jejich schopnosti používat takové látky „lege artis“. Takto společensky integrované užívání nepřinášelo podstatné problémy v podobě závislostí.

Ve středověku a začátkem novověku, již došlo k „odritualizování“. Současně také k rozpoznání nebezpečí pravidelné konzumace a zvyšování dávek. Výraznějším nárůstu potíží se dalo ještě zabránit jednoduchým zákonodárstvím a společenskou kontrolou. Postupem doby se však přirozená autoregulační schopnost společnosti stále zmenšovala.

Základní změnu k horšímu přinesl paradoxně vědecký pokrok a rozvoj průmyslu (chemického a zejména farmaceutického), díky kterému se podařilo nejprve izolovat a posléze v některých případech i syntetizovat a ve velkém množství vyrábět řadu účinných látek původně přírodní povahy. Zneužívání takto získaných látek se stalo jednou z hlavních příčin prakticky celosvětového nárůstu drogové problematiky, včetně závislostí. Významnou podpůrnou roli při tom sehrály některé další technické objevy či vynálezy (např. injekční stříkačka). Konkrétním příkladem součinnosti několika zmíněných faktorů může být intravenózní užívání heroínu (syntetického opioidu, původně vynalezeného jako lék proti kašli).

Klíčovým momentem, podílejícím se na vzniku celosvětově se šířící drogové epidemie je expanzivní nárůst nabídky obrovského množství a druhů drog. Jistě k tomu všemu přispívá i otevření hranic a mládež má obrovské možnosti cestovat.

1.2 Česká republika a drogová problematika

Současná situace v oblasti problematiky psychoaktivních látek v ČR na přelomu tisíciletí je charakterizována přetrvávající vysokou spotřebou legálních drog – alkoholu, tabákových výrobků a návykových léků a trvalým nárůstem počtu osob, zneužívajících ilegální drogy, především marihuany, pervitinu a heroin. Navíc dochází k plošnému rozšíření drog i mimo velká města. Nejvíce varujícím faktorem je, že nejpostiženější věkovou skupinou jsou 15, až 19letí!!! Nejčastějšími „startovacími drogami“ v ČR jsou alkohol a tabák.

Česká republika se v roce 1995 zapojila do Evropské školní studie o tabáku, alkoholu a jiných drogách. Průzkum se ptá na mládež ve věku 15 až 16 let, koordinátorem je švédská rada pro informace o alkoholu a drogách. Rizika spojená s užíváním drog zkoumalo u středoškoláků 35 zemí.

Podle průzkumu patří čeští středoškoláci k největším milovníkům marihuany v Evropě. Cigaretu marihuany, kokain, crack, LSD nebo heroin okusila alespoň jednou v životě zhruba čtvrtina teenagerů mezi 15 a 16 lety. Konopí pravidelně kouří každý šestý student. V evropském žebříčku tak získali dokonce první místo. Češi začínají přicházet na chuť kokainu. Prvenství si ale stále drží marihuana a pervitin.

1.3 Základní pojmy

Pojďme si na úvod této části práce definovat a přiblížit některé pojmy.

Droga

Droga = návyková látka. Droga je slovo, jehož základ, patrně arabského původu, je velmi starý. Termín droga je běžně užíván veřejností a mnohdy i zdravotníky namísto termínu návyková látka, což přináší určitá rizika. Pod pojmem droga jsou totiž nejčastěji vnímány a zařazovány látky, které jsou ilegální. Značně negativní dopad má bagatelizace nadměrného užívání látek, které jsou u nás legální (hlavně alkohol a tabák). Společností jsou vnímány jako „bezpečné“. Obdobně problematické a zavádějící je dělení drog na „tvrdé“ a „měkké“. Zařadit tu či onu látku mezi tvrdé, eventuálně měkké drogy je obtížné a mnohdy sporné, vše záleží na úhlu pohledu.

Vhodnější je tedy označení drogy jako návykové látky. Je to každá chemická látka, která mění psychický stav a na kterou se může vytvořit návyk a závislost. Běžně se hovoří o závislosti fyzické a psychické. Fyzickou závislostí se rozumí, že po vysazení látky dojde k rozvoji nepříjemných tělesných příznaků, jejichž charakter závisí na konkrétní látce. Jako psychická závislost se označuje touha znovu si navozovat příjemné stavy návykovou látkou. Tato závislost přetrvává zpravidla o mnoho déle než závislost fyzická. Existuje ohromné množství návykových látek s různými účinky na lidskou psychiku. Jsou drogy typické pro určité zeměpisné oblasti, kde mají svou tradici a mohou být do určité míry tolerovány (např. alkohol).

Důsledky nadměrného nebo nevhodného užívání návykových látek mohou neblaze postihnout jak zdravotní stav konzumenta, tak mohou působit na společenské vztahy. U naprosté většiny závislých dochází dříve, či později k závažným sociálním potížím, časté jsou u nich konflikty se zákonem. Nejčastěji se jedná o majetkovou trestnou činnost (krádeže) a prostituci za účelem získání finančních prostředků na nákup drogy. Poškození zdravotního stavu může být způsobeno jednorázovým požitím (intoxikace), nebo opakovaným užíváním (závislost) = abusus, s mnohdy typickými klinickými symptomy dle typu určité drogy (např. heroin a typické špendlíkové zornice).

Lék

Je léčivá látka a léčivý přípravek upravený k použití a vydání nemocnému.

Alkohol

Je jednou z nejrozšířenějších drog. Vzhledem k jeho snadnému získání a velkému procentu uživatelů z řady dospělých, stává se často objektem zájmu mládeže, a to hned z několika důvodů:

- mladší se chtějí vyrovnat starším kamarádům, bojí se zesměšnění,
- často uvádějí, že pomocí alkoholu překonávají ostych k druhému pohlaví,
- někdy tvrdí, že tak překonávají stres z adolescence,
- únik před každodenními rodinnými či jinými problémy,
- únik před vyžadovanou zodpovědností.

Mladí lidé při požití alkoholických nápojů ztrácejí nad sebou kontrolu velice rychle, což se projevuje negativně na jejich chování. Období dospívání je provázeno neustálým přijímáním nových informací a velkými osobnostními změnami. Užívání alkoholu

(i ostatních drog) v této době často naruší vývoj osobnosti a kladný vývoj psychologické podstaty jedince. Jako každá droga je i alkohol častým můstkem k přechodu na jinou drogu, mnohdy horší podstaty. Statistiky ukazují, že daleko větší riziko návyku na alkohol mají děti z rodin, ve kterých je už jeden z rodičů závislý.

Nikotin

Cigareta je často v dětství zakázaným a vzrušujícím dobrodružstvím, zkouškou dospělosti a posléze návykovou drogou. Mládež, která začne s kouřením, velmi často přejde od kouření cigaret ke kouření marihuany a pak i k jiným silnějším drogám. Není to sice pravidlo, ale riziko je zde nepochybně vyšší než u mládeže, která žije zdravým způsobem života. Mezi nejčastější „kuřáky – děti“ patří děti z kuřáckých rodin.

Četná zdravotní rizika nikotinu jsou dostatečně známá, a přece – zejména v ČR – užívá tuto zdánlivě nevinou drogu stále více mladých lidí. Zarážející je, že je mezi nimi stále více děvčat a věkové hranice prvního kontaktu s cigaretou se snižují.

Tento jev by si zasloužil samostatnou studii. Nepochybně však je, že kouření má degenerativní vliv na populaci, a to vliv zdravotní, psychický i sociální.

Nikotin sám je prudký jed, jehož jedovatost je přibližně stejná jako jedovatost obávaného kyanidu draselného (cyankáli). Smrtelná dávka se pohybuje kolem 50mg. Tato dávka může být obsažena už v jedné jediné cigaretě. Víme ovšem, že po vykouření jedné cigarety se obvykle neumírá. To proto, že při kouření se z cigarety vstřebá asi 1 až 2 mg nikotinu. Na nikotin si organismus poměrně rychle zvyká, což mnoha kuřákům umožňuje, aby během 24 hodin překročili smrtelnou dávku.

U kuřáků se nejčastěji vyskytují poruchy dýchacího, trávicího, oběhového systému a nervového systému, protože nikotin je typický nervový jed. K nejtrýznivějším, ale také nejzávažnějším projevům užívání nikotinu patří nespavost. Zvláště zlé je, že může vést k užívání a zneužívání hypnotik, jejichž nepříznivý účinek se opět léčí stimulanci, což může vést k nechtěné drogové závislosti.

Ne nadarmo se tvrdí, že alkohol a nikotin mohou být vstupní branou pro opravdu těžkou a mnohdy špatně léčitelnou závislost.

Gamblerství

Je chorobná závislost na hře. Člověk ztrácí schopnost sebekontroly a autokorekce. Většina patologických hráčů nemá prostředky na financování své vášně, opatřuje si je nelegálním způsobem, převážně majetkovou trestnou činností. Uvědomují si, že jejich

aktivity budou odsuzovány a reagují zvýšeným konzumem alkoholu a abúzem drog. Kriminogenní prostředí, v němž se gambleři pohybují, bývá posíleno o nežádoucí asociální a antisociální tendence, které se rozšiřují.¹

Drogová závislost

Přání, potřeba či nutkání užívat drogu a pokračovat v užívání za každou cenu. Tendence zvyšovat dávky.

Tělesná závislost

Je to stav, kdy se organismus droze přizpůsobil, zahrnul ji do své látkové výměny (tak jako škroby, cukry, tuky). Člověk tělesně závislý na droze, drogu potřebuje, a na přerušení přísunu drogy reaguje poruchou, které říkáme abstinenční stav (abst'ák). Abstinenční příznaky a jejich síla závisí na tom, o jakou drogu se jedná, jak velké dávky se užívaly a jak dlouho byly tyto dávky podávány a jakou formu aplikace člověk zvolí.

Psychická závislost

Je to duševní stav vzniklý podáním drogy, který se projevuje různým stupněm přání použít drogu. A od pouhého přání, kterému se nedá odolat, přes touhu, až k neodolatelnému a opakujícímu se nutkání požití drogu, i když postižený drogu „požívat nechce“ a považuje svoje jednání za nerozumné.

Úzus

Je užívání nebo užití drog v souladu s oprávněnými zájmy jednotlivce nebo společnosti. Užívání proto, že nezasahuje rušivě do chování, nepoškozuje zdraví a neohrožuje mezilidské vztahy. V praxi se jedná např. o užití drog na lékařský předpis.

Misúzus

Užití, resp. zneužití drog, které nelze ospravedlnit medicínskými důvody. Jedná se tedy o občasné nevhodné použití drog.

---

¹ Mühlpachr, P., Kapitoly ze sociální patologie, IMS Brno 2003, str. 23

Toxikománie

Je definována jako stav periodické nebo chronické intoxikace, která škodí jedinci i společnosti a je vyvolána opakovaným užíváním drogy. Toxikománie neboli intoxikace má i své číslo v číselníku mezinárodní klasifikace nemocí (např. intoxikace alkoholem – F 10.0).

1.4 Dílčí závěr

V první kapitole jsem se věnovala historickému srovnání užívaných psychoaktivních látek. Dříve bylo užívání návykových látek vymezeno určitými pravidly a s vývojem lidstva se toto respektování pravidel jaksi vytrácelo a počet závislých značně stoupl.

Dále stručně charakterizuji stav drogové problematiky v České republice, který je v dnešní době velmi alarmující.

Také se zabývám definicí drogy a podrobněji rozebírám jednotlivé typy drogové závislosti jako je alkohol, nikotin, atd.

2. Charakteristika mladistvého jedince a rodiny

2.1 Mladistvý jedinec

Mládež je sociální skupinou, která již neplní roli dítěte, ale společnost jí ještě nepřiznává statut dospělého. Jedná se tedy o sociální skupinu osob, která je vymezena jejich věkem.

Charakteristickými znaky jsou:

- věk mezi 15. – 30. rokem života,
- osoby většinou ekonomicky závislé a připravující se na povolání a vlastní sociálně ekonomické postavení,
- uznávání jiných hodnot, jiného životního stylu vědomí, než jak je uznávají dospělí,
- jejich život je úzce spjat se životem svých vrstevníků, kde hledají a také nalézají společné hodnoty a normy, kterými se řídí, a které si vzali za své.

Většinou snaha o vymanění se z vlivu rodiny vede k zapojení se do jiné sociální skupiny a přizpůsobení se její závislosti.

Mladistvý je pojem trestněprávní. Jsou s nimi spojeny počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby za spáchaný trestný čin (i přešupek) i zvláštnosti trestní odpovědnosti a trestního řízení proti mladistvým. Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním trestného činu v den, který následuje po dni dovršení patnácti let a končí v den dovršení osmnáctého roku života.¹

2.2 Nechtěné děti

Zvláštní skupinu tvoří „nechtěné děti“. Ačkoliv má vztah matka-dítě pro lidskou společnost vpravdě osudovou hodnotu, jako paradox lze označit fakt, že vědeckým zájmům toto dlouho zůstávalo nedotčeno. Otázky, jakým způsobem se asi může vyvíjet dítě, které je odmítáno již před narozením, jaký to má vliv na psychosociální a somatický vývoj plodu, jsou až v poslední desetiletí podrobovány studiím a zkoumáním. Na děti se tak přenáší třeba negativní postoj vůči biologickému otci, který „zavinil“ nechtěné těhotenství. Dítě je z těchto

¹ Jilčík, T., Plšková, A., Sociální patologie, IMS Brno 2005, str. 16,17

důvodů neakceptováno. Jiné matky, které odmítli roli matek, pro ty je dítě překážkou, nic jim nedává, není cílem ani smyslem jejich života. Jsou-li donuceny mít dítě (ze společenských důvodů), pečují o ně chladně, bez citového přilnutí. Dítě není fyzicky zahrnuto, ale citově neakceptováno.

Psychosociální vývoj těchto dětí je ovlivněn již od samého počátku. Podle různých hypotéz může být nechtěností dítěte ovlivněn i samotný porod. Ne nadarmo se vyzdvihuje chování matky a „komunikace s dítětem“ v průběhu devíti měsíců těhotenství.

Nálezy u nechtěných dětí:

V 9. roce života:

Nebyly kojeny nebo jen velmi krátce:

- menší obranyschopnost a odolnost organismu,
- vyšší frekvence drobných onemocnění a úrazů,
- od narození systematicky nadváha,
- horší školní výkon, píle a chování negativně hodnoceny jak učiteli, tak matkami.

Především u chlapců se projevuje zvláštní druh chování, který lze označit „šaškování“, upozorňování na sebe, předvádění se, vynucování si pozornosti za každou cenu.

Všechny tyto rozdíly ukazovaly v neprospěch dětí narozených z nechtěných těhotenství. U chlapců byly rozdíly daleko výraznější než u dívek.

Ve věku 14 – 16 let:

- podstatně horší školní výkonnost,
- málokdy v něčem vynikaly, častěji nepřešly na střední školu,
- nástup do zaměstnání bez vyučení, napjaté vztahy s rodiči,
- problém s akceptováním autorit.

Objevuje se fenomén „sněhové koule“. Jejich chování, neakceptované školou mělo vazby na prospěch. Špatný prospěch měl za následek, že se nedostaly na střední školu, ačkoliv intelekt měly stejný, jako děti chtěné. Odcházejí dříve ze školy, což vedlo ke konfliktům s rodiči.

Rozdíly mezi nechtěnými a akceptovanými dětmi nejenže přetrvávaly, ale výrazně se prohlubovaly.

Ve věku 21 – 23 let

- častěji v evidenci protialkoholických a protidrogových poraden a rejstříku trestů,
- výraznější sklon k vytváření společenských problémů,

- větší sklon ke kriminalitě, neměli pocit uspokojení v zaměstnání,
- velmi časté konflikty se spolupracovníky a nadřízenými, méně přátel,
- méně uspokojivých a trvalých přátelských vztahů, častěji zklamány v lásce,
- nespokojeny se svým psychickým stavem,
- rané sexuální zkušenosti (před 15. rokem),
- v průměru více než 10 sexuálních partnerů, označovali svoje manželství za málo šťastné.

Rozdíly ukazují zmenšenou psychosociální adaptaci, menší spokojenost se životem, zmenšenou schopnost navazovat dobré vztahy a úspěšně založit rodinu.

2.3 Rodina

Každý z nás pochází z nějaké konkrétní rodiny nebo event. nějakou konkrétní rodinu mít bude. Rodina je základ státu. Pokusme se proto zobecnit základní znaky a funkce tohoto, pro život jedince možná nejdůležitějšího, sociálního útvaru.

Rodina je zpravidla malá sociální skupina, která je charakteristická především vztahem rodičů a dětí na základě manželství a příbuzenství. Vzájemné vztahy jednotlivých členů rodiny jsou určeny především jejich city, postoji, tradicemi a v moderní společnosti i právem, církví a dalšími institucemi.

Každá rodina vytváří své specifické duchovní i kulturní prostředí, v jehož rámci se jednotliví členové navzájem formují, vzájemně spolupracují a vytvářejí kompromisy.

Některé základní funkce rodiny:

- biologické přežívání ve společnosti (výživa, bydlení, odívání aj.),
- předávání kulturního dědictví, poskytování materiálního zabezpečení,
- uspokojování citového a rozumového vývoje jedince,
- provádění společenské kontroly nad jednotlivými členy,
- společné vytváření dalších hodnot.¹

---

¹ Zapletal, L., Jilčík, T., Sociologie I., IMS Brno 2003, str. 30, 31

2.4 Typy rodiny

Můžeme rozlišovat několik typů rodiny podle plnění rodinných úkolů:

- funkční (ta nemá zjevné problémy),
- problémová (má sice potíže, ale ty ještě zásadně neohrožují vývoj dítěte),
- dysfunkční (neplní ani základní úkoly).¹

2.5 Druhy rodinné výchovy

Rodina hraje nesporně prvořadou úlohu při formování životního stylu dítěte. Ve studii o vztahu rodiny a abusu drog u dětí a mladistvých je věnována pozornost sociálnímu postavení rodiny, povahovým vlastnostem rodičů, úrovni a druhu výchovných přístupů rodičů, funkci rodiny jako celku ve vztahu k dítěti i adolescentovi a vztahu dítěte či adolescenta k rodičům.

Výchova v neúplné rodině

Plnění funkcí rodiny v neúplných rodinách je vesměs chápáno jako vážný sociální problém. Nejzávažnější situace nastává, když v rodině chybí matka. (Ztráta matky do 11 let dítěte je uváděna mezi faktory, které zvyšují pravděpodobnost, že se rozvine duševní porucha).

Vztahy mezi matkou a dítětem se vyvíjejí zpravidla velmi intenzivně. Dítě lne k jedné osobě, která přednostně uspokojuje jeho psychické a somatické potřeby, je pro ně „přístavem jistoty“ a základem důvěry k okolnímu světu. Když v rodině chybí otec, vede tato okolnost snáze k abnormálnímu vývoji osobnosti a nezřídka i k poruchám chování. Otec ztělesňuje pro dítě vzor síly, disciplíny, dominantního chování. Suplování otcovského modelu chování matkou není z hlediska harmonického a adaptivního vývoje osobnosti dítěte optimální. Ale ani u dívek v rodině bez otce se nevyvíjí adekvátně pohlavní identita. Nejde totiž jenom o vědomí a pociťování, prožívání „já jsem děvče“ nebo „já jsem chlapec“, ale o celou řadu

---

¹ Kohoutek, R., Sociální psychologie, IMS Brno 2004, str. 74

společenských rolí, kterou identifikační model ztělesňuje. V úplné rodině prezentují rodiče dětem roli partnerství a model partnerského života. V neúplné rodině tomu tak není.

Dítě tak nezískává ani zpětnou vazbu k vlastnímu chování, které je nebo není vždy adekvátní ve vztahu k druhému pohlaví.¹

Výchova velmi mladými rodiči (před 18. rokem)

Mladí rodiče jsou ještě ve vývojovém stádiu adolescence, což je samo o sobě těžko slučitelné s nároky rodičovství. Nejsou vnitřně samostatní, partnersky si nemohou být oporou. Dítě je pro mladý pár většinou zátěží, nechtěné, nežádoucí. Často děti končí v péči prarodičů. Mladí rodiče, zvláště v dnešní době, mají více finančních, bytových obtíží, jsou mnohdy závislí na svých rodičích. U mladistvých matek se setkáváme s horší prenatalní péčí. K dětem po narození se často nejsou schopny chovat „mateřsky“ (např. drží dítě – spíš jako panenku, ne živou bytost). Dítě se následkem toho cítí v nejistotě, chybí mu pocit bezpečí. Je nespokojené, cítí se ohroženo, křičí. Méně s dětmi mluví, což pro ně znamená méně specifické, potřebné stimulační ze strany dospělých. To nese nebezpečí psychické subdeprivace nebo i deprivace. Méně si s nimi hrají, méně rozumějí jejich signálům, jsou méně schopné synchronizovat své jednání s jejich potřebami atd.

Výchova staršími rodiči (35 a více)

Podobně jako v případě mladistvých rodičů, mají problémy s psychickým vývojem dítěte i rodiče v pozdním věku. V tomto případě v zacházení s dítětem méně radostného uvolnění, tendence zveličovat nemoci, poruchy, defekty, snaha omezovat aktivitu dítěte, aby si neublížilo, mají větší tendenci „nutit dítě do zdravého životního stylu“ (jídla, spánku, pobytu na čerstvém vzduchu), do nadměrných školních výkonů i sportovních, kulturních. Vzbuzují tím v dítěti obranné mechanismy. Prevence nepřiměřené zátěže spočívá v rozpoznání a v ovlivnění těchto tendencí v postojích rodičů.

Toto je specifické u adoptivních rodičů, kteří zpravidla bývají v této věkové kategorii.

Výchova v doplněné rodině

Závažná je skutečnost, že dítě patří, svým způsobem, do dvou rodin. Často se setkáváme s konfliktem loajality k vlastnímu (vzdálenému, málo známému, často idealizovanému nebo úplně vysněnému) a nevlastnímu (přítomnému, každodennímu,

---

¹ Kohoutek, R., Sociální psychologie, IMS Brno 2004, str. 76, 77

známému, náročnému, trestajcímu) rodiči. Stresující pro dítě může být i příchod dětí z jiného manželství.

Výchova v náhradní rodinné péči

Jde o sociální opatření ve prospěch dítěte, jemuž za jiných okolností nelze zajistit uspokojení základních sociálních a psychických potřeb.

Typy náhradních rodin:

- *Osvojení* (adopce) je nejbližší přirozené vlastní rodině.
- *Pěstounská péče* je v poměru k vlastní rodině hned za adopcí. Svěření do péče provádí soud. Dítě ovšem právně není vlastní a má jiné jméno.
- *Pěstounská péče ve zvláštních zařízeních*, v rodinné skupině, založené na manželském principu. Počet dětí nepřesahuje zpravidla 10.

Výchova v ústavních zařízeních

- *Kojenecké ústavy a dětské domovy* klasického typu, které jsou normální rodině nejvíc vzdáleny. Skupiny mají jednotný výchovný program a ústav má i jednotný provozní řád.
- *Dětské domovy rodinného typu*, které umožňují dětem žít v oddělených skupinách (bytové jednotky), a kde se střídají stejní vychovatelé. Příprava jídla, praní prádla a ostatní služby zajišťuje ústav.

2.6 Dílčí závěr

A jak by tedy rodina měla fungovat?

- Rodina by měla zajistit ochranu, bezpečí a přiměřené uspokojení potřeb dítěte.
- Rodiče by měli mít dostatek času na dítě a pomáhat dítěti nacházet dobré zájmy.
- Rodiče by měli ve výchově spolupracovat a s dítětem si určit jasná pravidla týkající se chování a také přiměřeného dohledu.
- Alkohol, tabák a jiné drogy by měli rodiče odmítat.
- Rodina by se měla snažit, aby byla plně funkční.

A zamyšlení nad mou vlastní rodinou? Díky mému pracovnímu zapojení a jistě i studiu si vytvářím širší všeobecný rozhled. Také pole mých zájmů se změnilo a rozšířilo. Příčinou toho je setkávání s dalšími lidmi mimo rodinu – pacienty, spolupracovníky, kamarády, studenty, lektory. Věřím, že mé studium při zaměstnání, které není nejenom pro mne mnohdy jednoduché a vyžaduje mnoho tolerance a ústupků od rodiny a nejbližšího okolí, se stane kladným příkladem pro mé dcery. Přestože mé studium v kombinaci s prací, kterou vykonávám, mě stojí mnoho času a energie, jsem přesvědčena o tom, že má rodina není o nic ochuzena a jsme schopni vyšetřit čas na společné zájmy.

3. Zájmy mladistvých a trávení volného času

3.1 Volný čas

Část mimopracovní resp. mimoškolní doby, v níž člen společnosti nevykonává žádnou nutnou činnost a kterou podle vlastního rozhodnutí využívá pro oddech, rozvoj osobnosti a pro různé formy zájmové činnosti. Jeho rozsah a úroveň využití závisí na komplexu sociálně ekonomických vztahů v daném stupni vývoje společnosti a na úrovni duševního a fyzického rozvoje každého jednotlivce. Hranice volného času lze určit tak, že se z mimopracovní doby vyčlení čas nezbytný pro přepravu do zaměstnání, nákupy, nezbytné domácí práce, čas věnovaný k uspokojení potřeby jídla, spánku atd. Důležitým rysem volného času je jeho relativní stálost; společnost má zájem na zvětšování volného času na vzdělání, rozvoj duševních a tělesných schopností člověka a na naplňování jeho sociálních funkcí. Celkovou strukturu využití volného času tvoří oblasti: vzdělávání a společenská činnost, aktivní odpočinek (četba, poslech rozhlasu a televize, návštěva kina), zájmová činnost, výchova dětí, tělesná výchova a sport, pasivní odpočinek. Je nutnou kompenzací pracovního či školního vytížení. Respektování a aktivní využívání volného času je nutnou prevencí - v dospívání závislosti, v dospělosti workholismu.

3.2 Nuda a abnormální vytíženost

Nuda

Nuda je psychický stav charakterizovaný monotónním pocitem nepříjemnosti vyplývajícím z nečinnosti. Vzniká z nedostatku individuálně významných (smysluplných) podnětů, z neschopnosti být něčím zaujat (stimulován) či z provádění činnosti postrádající odpovídající motivaci. Častým zdrojem nudy je násilné (z donucení vycházející) setrvávání v situaci, která je pro jedince zcela nezajímavá a nepodnětná. Typickými doprovodnými příznaky nudy jsou výrazné snížení (otupení) pozornosti a nechuť pokračovat v nezajímavé aktivitě. Patologická nuda je stav, ve kterém jedinec vykazuje extrémní nezájem o jakoukoliv činnost, ztrácí schopnost zaujmout se smysluplnou prací a omezuje svou pozornost vůči okolí na minimum. Upadá do jakéhosi stavu apatie.

Abnormální vytíženost

V kontrastu s nudou bych ráda zmínila pojem „abnormální vytíženost“, který je v mých očích jistou formou patologické situace, jež se mnohdy týká vztahu dítě – starší rodiče, dítě – profesně úspěšný rodič, dítě – rodič „tyran“. Jedná se o určitou formu neadekvátní vytíženosti dítěte, která ve svém důsledku vede k patologickému jednání a chování dítěte, někdy v intervalu časově kratším, někdy delším dle vlastností a genetických rysů dítěte. Vytíženost může být dána jak na poli např. domácích prací, tak ve sféře zájmových – mnohdy dítětem ne zcela chtěných kroužků, a na prvním místě jistě studijních nároků a požadovaných výsledků rodiči.

3.3 Rozdíly v trávení volného času mladých lidí před a po roce 1989

V posledních asi 20 letech prošla společnost významnou zejména režimovou a ve svém důsledku jistě i společenskou změnou, kdy padla některá striktně daná dogmata a otevřely se nejen dětem, ale i mladistvým nové možnosti. Otázkou je, zda vše mělo dopad pouze a čistě jen pozitivní. Ráda bych se zde zmínila o několika „dobových rozdílech“. Před rokem 1989 fungují „pevná“ sdružení dětí – zájmové organizace jako Jiskry, Pionýr a SSM. Po roce 1989 padá pevně a mnohdy neměnitelně daná struktura volného času dítěte – ale existují přesto jisté formace typu Skaut, které sdružování a organizované využití volného času umožňují. Účast je však nepovinná. Otázkou je, zda dopad této změny je pouze pozitivní. Padá smysl pevného řádu pro děti ve volném čase, padá jistý smysl odpovědnosti a povinnosti vůči společnosti. S tím ještě souvisí i nárůst kriminality ve věkové skupině mladistvých. Mnohem častěji se vyskytuje fenomén intolerance.

3.4 Dílčí závěr

Dát tedy svým dětem svobodu či ne?

Svoboda je v rodině vždy důležité téma. Adolescenti chápou svobodu zjednodušeně a to, jako právo na to, dělat si co chci. Nicméně svoboda není jen právo dělat si, co chci, ale přijmout všechny důsledky svého chování. O svobodě se také říká, že končí tam, kde má začínat svoboda druhého. Při výchově dětí se o svobodě začíná více mluvit až v době

puberty, ale vše začíná již dříve, u rodičů. Někteří rodiče se sami v rodině necítí svobodně, a to z důvodů partnerských neshod, mezigenerační neshody, násilné chování v rodině, děti to umí vycítit a je pravděpodobné, že sami se budou v rodině cítit nesvobodně. Pokud pro mámu nebo tátu je rodina vězením, pak co má být pro ně? Drogy, parta, automaty, počítačové hry potom mohou být snadnou cestou, jak z takového vězení uniknout.

Problémy a drogy mohou čekat také na extrémně hodné děti náročných rodičů.

I zde platí, že příčiny neleží v nějakém zcela špatném přístupu, ale spíš v míře, jakou se uplatňuje – a extrémy pak vedou k narušení stability rodiny. Proto i nadměrně liberální výchova doprovázená nepřesvědčivými pokusy rodičů o zásahy do života dítěte mohou přispět k nerovnoměrnému vývoji dítěte. A i když se to na první pohled nezdá, potřeby dítěte mohou být nedostatečně uspokojovány. Dítě pro svůj zdravý vývoj potřebuje mimo jiné také hranice, které nesmí překročit.

Se svobodou je spojená volnost a zoufalé úvahy některých rodičů, zda mohou pustit své dítě na house party, která probíhá až do rána či ne. Jestli může trávit s kamarády víkendy na chatě či ne? Jestli může chodit jejich dítě domů denně v osm večer? Mají rodiče právo znát a kontrolovat, kam jejich děti opravdu chodí?

Někteří rodiče jsou přehnaně ohleduplní k soukromí dítěte. Může to souviset s tím, že oni samotní prošli jinou výchovou. Jejich rodiče jim do všeho zasahovali a mají pocit, že neměli žádnou svobodu. Ve snaze svým dětem poskytnout lepší dětství je však vlastně opustí – nabídnou jim, že kdyby něco potřebovali, mohou za nimi přijít. To však nemusí stačit. Když svěříte svobodu, která náleží do rukou staršího mladšímu dítěti, naloží s ní „po svém“, půjde si koupit cigarety, alkohol, aby mohl svou svobodu předvést před ostatními „nesvobodnými“ dětmi. Jiní rodiče uzavřou s dítětem jakousi obchodní smlouvu: „dobré známky = dostatek volného času.“ V extrémních případech k tomu ještě zastávají názor typu: „Dítě má studovat a ne dělat doma uklízečku, v životě se napracuje ještě dost. Když ve škole funguje, má mít volnost, kterou chce.“ Díky obchodnímu duchu výchovné dohody se vytratilo několik důležitých věcí: společný čas rodiny trávený v zábavě i práci, čas na klidný dialog mezi dítětem a rodičem, možnost učit se o partnerských vztazích díky pohledu na vztah rodičů, příležitost učit se umění zvládání konfliktů. Nemůže využít rodiče jako vzor chování ani jejich zkušenosti při výběru přátel a známých stejně jako jejich sílu, která by mu umožnila zvolit někdy méně příjemnou variantu trávení večera – ale o to užitečnější.

I v naší rodině se snažíme minimalizovat neadekvátně využívaný volný čas našich dcer, snažíme se je plně zapojit do systému fungování rodiny – ve smyslu jistých povinností

a pomoci všem členům rodiny. Samozřejmě akceptujeme i jejich názor a náplň aktivního odpočinku ve volném čase (sport, kultura...).

Ráda bych, aby mé dcery nikdy nemusely sáhnout byt' po jediné krizové myšlence z důvodu nefunkčnosti rodiny.

4. Nejčastější krizové situace, kterým čelí dospívající jedinec

Je mou nemilou povinností konstatovat, že setkání s „nešťastným“ dětským jedincem bohužel není výjimkou v dnešní společnosti, ať už je to díky setkání dítěte s drogou, alkoholem či tyraníí. V roli sestry-záchranáře se setkávám na výjezdech záchranné služby s dětmi a mladistvými pod vlivem alkoholu, často vedoucí i k ohrožení vitálních funkcí, což je jistě otázka a problém alarmující. Výjimkou nejsou ani mladí jedinci pod vlivem drog, a to nejen „lehkých“, ale i nitrožilně podaných. Tito jedinci ohrožují nejen sebe, ale i své okolí - např. díky možnosti přenosu infekčních a pohlavních chorob.

4.1. Příčiny krizových situací v rodině

Rozvod rodičů

Toto téma by nepochybně pokrylo stránky několika knih – svými aspekty právními, sociálními, výchovnými i morálními. Zde se mu však budeme věnovat jen ve vztahu k možným rizikovým souvislostem s výchovnými problémy a užíváním drog. Berme tedy rozvod jako realitu – lidé se rozvádějí. Legitimní svazek partnerů přestává být realitou, zůstávají vzpomínky, pocity viny, křivdy, ztráty, zlost, smutek, samota a jiné. Pokud se nepodaří vztah, majetkové poměry či péči o děti dořešit, aby se vše po čase uklidnilo a rodiče mohli začít žít život v nových podmínkách, je pravděpodobné, že vše ovlivní nějak i děti. Děti mezi bývalými partnery dělají „prostředníky“, což na nich zanechává určité důsledky. Na ukázkou si dovoluji uvést několik užívaných situací:

- Očerňování, obviňování druhého partnera („...kdyby nebyl tvůj táta takovej ...všechno by bylo jinak ... on je úplně k ničemu...“).
- Přetrvávající konflikty a nedorozumění, do kterých rodiče zatahují děti, které pak mají tomu druhému něco vzkázat, něco rozsoudit nebo rozhodovat to, co jim nepřísluší.
- Absence jednoho z rodičů, který se v důsledku problémů stáhne uražen nebo citově zraněn a není pak dětem k dispozici.
- Zavazování dítěte tajemstvím („...nesmíš mámě říkat, že...“).
- Neadekvátní „využívání“ dítěte jedním z rodičů (například matka nadměrně potřebuje dceru, aby ji utěšovala, poslouchala její starosti a smutky).

- Nedostatečná kontrola a důslednost při výchově (přetížení jednoho z rodičů, pocity viny vůči dítěti, snaha „dělat to jinak“...).
- Nadměrná kontrola a náročnost při výchově (snaha „dělat to jinak“, dokázat bývalému partnerovi, že to „jde jinak“, odreagování od vlastních problémů a selhání...).
- Svádění viny za krach manželství na dítě – „kvůli tobě jsme se pořád hádali“, „zůstali jste mi na krku“ a podobně.

Z hlediska rizika užívání drog se tyto a některé další problematické důsledky nedořešeného rozvodu mohou projevit v několika směrech:

- Dítě na sebe může upozorňovat právě tím chováním, které rodiče nanejvýš zneklidní – pozdními příchody, experimentováním s drogami – možná si říká o zvýšenou pozornost či důslednost.
- Dítě může užíváním drog vyjadřovat zlost na rodiče za to, že ho připravili o jednoho z nich nebo o pocit, že má ideální rodiče apod.

Úmrtí blízké osoby

Úmrtí blízké osoby je nešťastná událost, která se navždy nesmazatelně a negativně vryje do paměti příbuzných. Děti chápou smrt podle věku různě. Předškolní děti jí nepřikládají žádnou zvláštní důležitost. Kolem pátého roku však začínají zhruba tušit, o co by mohlo jít. V průběhu asi od devíti let si začínají uvědomovat, že smrt je součástí života, a začínají ji emotivně prožívat. Vyrovnat se se smrtí rodiče může znamenat těžký problém. Osamělý rodič zažívá mnohem vyšší tlak. Nejen že se musí vyrovnat se smutkem, leckdy také musí převzít plnou odpovědnost za dítě. Kromě vedení domácnosti musí vydělávat peníze na udržení jejího chodu. Zármutek se přenesení na rodinu a znatelně zmenší spokojenost dítěte. Rodič se začne příliš spoléhat na citovou podporu dítěte a podvědomě ho přetěžuje. Od dítěte vlastně chce, aby mu nahradilo ztraceného partnera – třeba tím, že bude dělat všechny domácí práce, starat se o sourozence nebo po večerech a o víkendech přivydělávat do rodinného rozpočtu.¹

---

¹ Mazánková, L., Typologie výchovných potíží, IMS Brno, str. 10

Alkoholismus rodičů

Alkoholu je přisuzována dominantní pozice v životním stylu rodiny a způsobu konzumu alkoholu u rodičů. Nevhodné utváření základních sociálních vztahů v rodině se závislostí, nedostatečné vytváření základní potřeby životní jistoty, nedostatek vhodných identifikačních vzorů a posunutý model rodinného soužití jsou poruchy způsobené konzumem alkoholu a vedou k vážným důsledkům ve vývoji osobnosti dítěte.¹

Pracovní vytíženost rodičů

Na životním stylu rodin se silně podepisuje výrazně zatížení rodičů pracovními aktivitami, což s sebou nese značné časové zaneprázdnění. Důsledkem je vyčerpání, málo času na relaxaci a na chvíle prožité společně s dětmi. To bývá často kompenzováno („vykupováno“) nadměrným přístupem materiálních prostředků a vysokým kapesným, které rodiče dítěti poskytují, atd. to se pochopitelně nutně promítne do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí (neskromnost, sobectví, povýšenost) často neakceptují rodičovskou autoritu, určitou formou „vydírání rodiče“ - pojem „dětský tyran“ - snaží se rodiče často rozeštvát, aby na dítě měl jeden či druhý více času a v konečném důsledku to může přispívat i k jejich deviantnímu chování. Tato situace souvisí také s tím, že modelem současné rodiny bývá stále častěji dvoukariérový. Je to důsledek emancipace, který vede bohužel někdy i k rozpadu rodin.

Socioekonomická úroveň rodin

Mnoho domácností se koncentruje v nižších příjmových pásmech. Když pak chtějí některé z nich řešit finanční problémy půjčkami, často se neúměrně zadluží, takže jim hrozí i sociální vyloučení (exkluze). Tato skutečnost se velmi negativně projevuje v celém socializačním procesu. Důsledkem je, že děti ze sociálně slabých rodin se mohou stát terčem šikanování; v takových rodinách se také častěji objevuje i deviantní chování. Do složité situace se přitom dostávají především mladé rodiny s dětmi.

Nezaměstnanost rodičů

Nezaměstnanost je stále aktuální otázka zejména porevoluční doby. Pro člověka může znamenat nedobrovolnou ztrátu práce, tedy ztrátu možnosti uplatnit se pracovně

---

¹ Mühlpachr, P., Kapitoly ze sociální patologie, IMS Brno, str. 21

v konkrétním zaměstnání. Hodnota práce svojí takřka existencionální funkcí pro identitu člověka předznamenává zařazení do společnosti a mnohé sociální kontakty. Práce vřazuje člověka do řádu sociálních vztahů, uspokojuje jeho potřebu ctižádosti, sebeuplatnění a sebeúcty. Jejich přetrhání v důsledku ztráty zaměstnání může proto vést až k „vyvržení“ na okraj společnosti mezi ztroskotance, které nikdo nepotřebuje. Tento osobnostně jistě dezintegrující faktor je v mnoha případech násoben rostoucími a existenčními problémy. Rostoucí strach a obavy z budoucnosti může být provázen i změnami duševního zdraví a může vést k psychosomatickým obtížím. Roste podrážděnost, stavy deprese, nespavosti a postupné ztráty sebedůvěry. A co je nesmírně důležité: zejména dlouhodobá nezaměstnanost odtrhává lidi od reality a je – v naší kultuře spojených nádob zaměstnání a identity jedince – silným traumatizujícím zážitkem: ztratit práci ve společnosti, která přičítá právě práci takový význam, je nepřehlédnutelným signálem životního selhání. Začarovaný kruh příčin a důsledků zde nachází živnou půdu pro vznik a růst sociálně patologických jevů: počínaje zvýšenou závislostí na alkoholu, nikotinu či lécích přes vyšší nemocnost, toleranci vůči protisociálním či kriminálním činům, až po posilování rodinných, rasových a meziskupinových konfliktů, ztráta úcty k autoritám, politické scéně, státním orgánům.¹

Při nezaměstnanosti alespoň jednoho z rodičů, klesá socioekonomická úroveň rodiny. Převládajícím pocitem nezaměstnaného je nejistota, často přemýšlí o ztrátě financí, o své schopnosti postarat se o rodinu. Najednou se z klidného člena rodiny stává neklidný, výbušný, nepříjemný člověk, což zanechává následky na celé rodině. Dochází k hádkám a rodinným nesvárům. Vytrácí se pocit rodinného štěstí a pohody.

4.2 Školní neúspěšnost

Především je třeba ve shodě s teorií kauzálních atribucí (ad - tribuo = kladu na vrub, připisuji na vrub) rozčlenit příčiny neprospěchu na vnitřní a vnější, na příčiny změnitelné a nezměnitelné (na příčiny stálé, stabilní v čase). U vážných nedostatků v prospěchu a výrazných neúspěchů ve škole je třeba zjistit, o jaký typ neúspěchu jde, zda se nejedná o trvalejší, příp. progredující a celkovou tzv. absolutní školní neúspěšnost. To je taková výuková nedostačivost, kdy žák neprospívá proto, že nemá dostatečně rozvinuté intelektové schopnosti nutné k úspěšné docházce do normální školy. Může však jít také rovněž

---

¹ Sekt, A., Sociologie v kostce, Paido, Brno 2006, str. 159

o tzv. dočasnou či částečnou, dílčí relativní školní neúspěšnost, kdy žák propadá nebo má špatný prospěch z příčin mimointelektových (např. pro intelektuální pasivitu, pro momentální indispozici), které většinou lze odstranit. U relativní školní neúspěšnosti jsou výkony žáka ve vyučování nižší než jeho rozumové (mentální) schopnosti a předpoklady. Jde o tzv. podvýkonový syndrom. Může být způsoben např. krizovou, stresovou situací, unavitelností, neurotickou reaktivitou, dočasně sníženou motivací apod.

Absolutní i relativní školní neúspěšnost je obrazem i důsledkem individuálních rozdílů, které nacházíme nejenom v osobnosti žáků (např. v úrovni a struktuře nadání, charakteru, zájmu o učení, v emotivitě, motivaci, harmoničnosti či disharmoničnosti osobnosti), ale i v oblasti jejich výkonnosti ve škole a v jejich rodinné výchově.

Špatný prospěch a neprospěch nejsou většinou monokauzální, ale častěji polykauzální záležitostí. Každý případ špatného prospěchu má svou individuální souhru příčin a podmínek, vlastní vývoj a dynamiku.

Sociálně psychologické faktory školní neúspěšnosti

Jsou to nedostatky a závady v rodinném a školním prostředí. Vliv na práci žáka ve škole mají především mentální, ale i kulturní, osobnostní a sociální podmínky života, ve které dítě vyrůstá. Významná souvislost je např. mezi socioprofesioním zařazením rodičů a prospěchem dětí. Také bytová situace má vliv na úspěšnost dítěte ve škole. V těsných a nevyhovujících bytových poměrech, zejména v rodinách s více dětmi, nemá žák dostatek klidu, často někomu z rodiny překáží, což negativně působí na jeho psychický stav. Rovněž velká vzdálenost bydliště od školy působí na prospěch často nepříznivě. Bývá někdy provázena nepravidelnou školní docházkou.

Velký význam pro rozumový rozvoj osobnosti dítěte a jeho školní úspěšnost má kulturní úroveň rodiny. Důležitá je zejména kulturní úroveň a vzdělání matky, protože ta většinou věnuje dítěti více času a péče než otec.

Pro výukový proces a výsledky v učení má velký vliv názor rodičů na význam vzdělání jejich dítěte a jazyková kultura rodinného prostředí. Dítě, které doma hovoří nespisovně, nářečím, mívá těžkosti, když se ve vyučování má vyjádřit spisovně. U rodičů žáků opožděných ve výuce se často setkáváme s nízkou vzdělaností a kulturní úrovní.

Nesprávné typy výchovy v rodině a jejich vliv na školní prospěch:

Je to především výchova nedostačivá, ale i rozmazlující, infantilní, příliš úzkostlivá, ambivalentní, laxní, kontrastní, perfekcionistická, projektivní, zavrhuje (otevřeně

negativistická). Nepříznivý vliv na prospěch má také psychické, zejména emoční strádání (deprivace a subdeprivace) a chronická konfliktová situace v rodině. Důležitá je také úroveň, kvalita i kvantita kontroly přípravy dětí na vyučování ze strany rodičů, zájem rodičů o výsledky výchovy a vzdělání a o budoucí povolání svých dětí.

Je nesprávné, když rodiče zastávají názor, že vzdělání nemá zvláštní praktický (ekonomický) význam. Nežádoucí je však i situace, kdy rodiče mají příliš vysoké aspirace, pokud jde o vzdělání jejich málo nadaného dítěte, a chtějí od něho takové školní úspěchy, které jsou v rozporu s jeho mentálními možnostmi (potencemi).

Řešení sociálně psychologických příčin neúspěchů ve škole vyžaduje u spolupracujících učitelů a rodičů značnou dávku pedagogického taktu a smyslu pro míru (usměrněnou) při uplatňování prostředků výchovného působení na děti. Jde o schopnost výchovně působit na základě znalostí zvláštností osobnosti dítěte a s přihlédnutím k celkové výchovné situaci. Pedagogický takt je důležitou součástí uplatňování principů individuálního přístupu k jednotlivým dětem. Je rovněž prevencí duševních traumat a pedagogenií (resp. didaktigenií), tedy poškozování duševního zdraví dětí a mládeže nesprávným působením pedagogů.

Biologicko-psychologické faktory školní neúspěšnosti

Vliv těchto faktorů na prospěch rozumově normálního žáka je rovněž velmi důležitý. Kapacita poznávacích procesů žáka se jeví jako zdánlivě malá, nebo dokonce defektní např. v důsledku:

- přetrvávající neuropsychické nezralosti pro školu,
- vývojové fáze se zvýšenými nároky na metabolismus (např. růstová akcelerace s jejími důsledky),
- pohybového neklidu (ten může být způsoben jak organicky, tak deprivací, tedy psychogenně),
- percepčně motorických poruch (např. zrcadlové psaní čísel a písmen),
- smyslových vad (např. vada zraku, sluchu atd.),
- řečových vad,
- parciálních nedostatků ve struktuře poznávacích procesů (např. dyslexie, dysortografie, legastenie),
- nevyhraněné laterality (např. přecvičovaného leváctví),
- předchorobí dítěte,

- chorob způsobených neurotropními viry (např. po zánětu průdušních žláz dochází k často dlouhodobým poruchám pozornosti),
- endokrinopatie (např. zvýšená činnost štítné žlázy), záchvatovitého onemocnění (epilepsie),
- postinfekčních pseudoneurastenických stavů (např. po infekční žloutence bývá zvýšená únavnost, poruchy paměti apod.),
- rekonvalescence, stavů zvýšené únavnosti a kolísavé výkonnosti,
- následků psychické deprivace a subdeprivace, neuropsychické či afektivní lability a neurotických tendencí (např. snížení koncentrace pozornosti).

Je třeba připomenout také akutní, chronické procesy, přechodné i chronické choroby a trvalé defekty.

Důležité pro snížení výkonnosti ve škole jsou také reaktivní stavy a posttraumatické stresové situace. Špatný tělesný nebo zdravotní stav (či špatná výživa) často vedou ke snížení úspěšnosti dítěte ve škole.

Nepříznivě působí (prohlubuje didaktický deficit) dlouhodobá absence ve škole. Přesto však nelze zkracovat období rekonvalescence, aby žák nebyl předčasně zatěžován a přetěžován nároky školy. Poměrně častým handicapem (zejména u chlapců) bývá vystupňovanost pubertálních povahových změn (značná emoční labilita, zvýšená vnitřní tenze a únavnost, převaha mimoškolních zájmů, denní snění, labilita sebehodnocení atp.). Ve všech zmíněných případech je nutno zajistit příslušnou individuální péči ve škole i v rodině, apelovat na rodiče, aby vyžadovali od svých dětí pouze takové výkony, na které dítě svými schopnostmi stačí, jinak může u dětí docházet k frustraci a někdy i neurotizaci a následné poruše sebehodnocení.

Školní úspěšnost bývá často znesnadňována neuspokojením základních psychických potřeb dítěte, jako např. potřeba lásky, bezpečí a akceptace v rodině a v dalších sociálních skupinách. Děti psychicky deprivované pracují často pod úrovní svých schopností, ztrácejí zájem o učení, mívají poruchy chování a zaměřují se na získání náhradního uspokojování svých potřeb.

Intrapsychické příčiny školní neúspěšnosti

Mezi intrapsychické příčiny výukových difiilit radíme např.: nedostatečný rozvoj zájmů o učení, záporný vztah žáka k učení, jeho nedostatečnou školní motivaci, záporný vztah žáka k učiteli, hypobulii, a to zejména ve fázi pubertálních povahových změn (ta bývá zvláště kritická u chlapců), školskou fobii, nedostatky v rozvoji pracovních návyků

a techniky duševní práce, intelektuální pasivitu (mnoho nadaných žáků se ve škole spokojuje jen s průměrnými a nižšími výsledky, i když jejich kapacita stačí na výsledky nadprůměrné) a poruchy sebecitu (pocit méněcennosti, sníženou sebedůvěru). U těchto dětí jde často o disharmonický rozvoj osobnosti. Někdy jde o zvýšený neuroticismus, resp. až dětskou neurózu. Může jít také o predelikventní vývoj osobnosti.

Nejdůležitější složkou duševního vztahu vůbec, tedy i vztahu žáka k učení, ke školní práci, je postoj. Na postoji žáka k učení je závislá i míra motivace, úroveň aspirace a míra projevené volní aktivity, což ovlivňuje i úroveň výkonnosti v dané oblasti.

Pro vytvoření a zpevnění kladného postoje dítěte ke školní práci je např. významná kulturní úroveň rodiny, psychosociální atmosféra v rodině, úspěchy ve školní práci, školní známky, tresty, odměny, povzbuzení a uznání učitele, role ve skupině kamarádů apod. Mnoho žáků je ve škole neúspěšných pouze proto, že jsou intelektuálně pasivní, že nejsou motivováni na plné využití své potencionální psychické či mentální kapacity, mají vůči škole nízkou aspirační úroveň, jejich zájmy orientované na školu jsou nedostatečně rozvinuty, jak často zjišťují poradenští odborníci.

Specifickou skupinu dětí s intrapsychickými příčinami školní neúspěšnosti tvoří děti, které mají příliš úzké, nebo naopak příliš rozsáhlé mimoškolní zájmy. Mohou to být i zájmy chvályhodné, ale bohužel nesouvisí s výukou.

Také extrémní introvertovanost kombinovaná s pomalým osobním tempem nebo extrémní extravertovanost kombinovaná se zvýšeným osobním tempem až instabilitou může patřit mezi intrapsychické příčiny či podmínky školní neúspěšnosti.

Zvláštní pozornost zasluhuje také pubertální hypobulie, která se vyskytuje zejména u chlapců ve vývojovém stádiu pubertálních povahových změn. Hodně času i během vyučování jim zabírá nepozornost ve vztahu ke školním aktivitám a zaměřenost na tzv. pubertální fantazijní snění.¹

Výběr školy

Výběr vhodné školy je velice závažné rozhodnutí. Mnohdy mu však nebývá přikládána dostatečná váha. Musíme si uvědomit, že je to důležitý krok, který ovlivní budoucí povolání dítěte. V tomto okamžiku by se právě měla objevit svoboda dítěte při rozhodování. Často si rodiče myslí, že dítě není schopné si samo vybrat školu, proto školu vyberou podle svých představ. Nevhodný výběr školy může vyústit ve vznik problémů dítěte

---

¹ Kohoutek, R., Pedagogická psychologie, IMS Brno 2006, str. 85, 86, 87

(záškoláctví, drogová závislost, kriminalita). Také přechod ze základní školy může být provázen problémem s přizpůsobením se na nové pedagogy, metody, nové učební zvyklosti v domácí přípravě i novou skupinu vrstevníků. Pokud se navíc jedná o obor, o kterém dítě nic neví, není mu blízký anebo je již dopředu jasné, že škola je náročná na prospěch, který mělo dítě spíš slabší, je nutné připravit se na problémy. Lze jim do jisté míry předejít racionálním plánem o tom, jak je řešit.

Mezi nástroji k řešení situace je pomoc s učením, doučování, přerušení studia anebo změna školy. Rodiče se často pokoušejí udržet dítě na škole i přes zjevné dlouhodobé problémy s prospěchem. Přetrvávající pocit neúspěšnosti a selhání však obvykle nevede spolu s malou motivací k pozitivní změně.

I zdánlivě jasné volby, které byly učiněny jaksi odjakživa („odjakživa bylo každému jasné, že půjdu na gympl a pak na práva – jako děda a táta” ...) je dobré relativizovat a probrat i další možnosti. Rodiče často nechtějí věc komplikovat, bojí se vlastního názoru dítěte nebo je pro ně jednodušší nic neřešit. To však představuje možný zdroj pozdějších problémů. A těm je potřeba předcházet, nebo je alespoň maximálně minimalizovat.

Zde bych také uvedla příklad ze života. Vzhledem k dceřiným výsledkům na základní škole jsme se domnívali, že dcera bude studovat střední školu, ale ona si prosadila svůj názor. Rozhodla se pro povolání kadeřníka. Výběru tohoto budoucího povolání věnovala velkou pozornost, na internetu si vybrala školu, našla způsob ubytování a dopravu. Takže jsme neměli šanci ji přesvědčit o tom, aby studovala na střední škole. Dnes, když dokončuje zvolený obor, zjistila, že je maturita k životu potřebná, a tak si podala přihlášku na nástavbové studium, kde získá potřebné středoškolské vzdělání.

Záškoláctví

Záškoláctví je běžné označení neomluvené absence dítěte či dospívajícího ve vyučování. Podmínky pro uvolňování z vyučování a omlouvání neúčasti ve vyučování stanoví školní řád. Pod pojmem „záškolák“ označujeme žáka, který nemá pro absenci legální důvod.¹

Odmítání školy. Tato kategorie se týká žáků, kterým představa školní docházky činí psychické potíže. Patří sem poruchy pramenící z problémů ve škole, např. z pocitu, že učení je moc těžké, strach, že žák bude šikanován, školní fobie a deprese. V takovém případě žák

---

¹ Mazánková, L., Typologie výchovných potíží, IMS Brno 2007, str. 19

se zkrátka bojí představy, že by měl jít do školy. Rodiče mohou sotva udělat něco proto, aby ho přesvědčili o opaku.

Dílčí závěr této části

Zda dítě kontrolovat a být na něho náročný? Náročnost rodiče může být jedním z faktorů, proč dítě nechce chodit do školy. V některých rodinách nacházíme přehnaně autoritativní rodiče. Může se tam objevit otec, který nesnese, aby se něco dělalo bez jeho souhlasu, nezná nic než práci a povinnost. Jinde může atmosféru určovat matka, která se tak bojí všeho neznámého a rizikového, že nejen sobě, ale ani druhým neumožní, aby poznávali nové lidi, prostředí a občas udělali i něco problematického. Náročnost, která oceňuje jen učení nebo těžkou práci, může dítě od těchto činností spíš odradit a otrávit. Ustavičné kontrolování přenesne odpovědnost za vše na bedra kontrolujícího.

Jedním ze zdrojů vysoké náročnosti rodičů může být i jejich přirozená tendence přát si pro dítě lepší život, než měli sami. Mnozí rodiče si také přejí, aby jejich děti pokračovaly v jejich šlépějích anebo dokázaly to, co oni nezvládli. Obvykle předpokládají, že díky svým životním zkušenostem objevili chyby nebo omyly, které jim neumožnily úspěch nebo spokojenost, a tak nyní mohou zařídit lepší start do života pro vlastní děti. Nadměrné zaměření rodičů na dítě v tomto směru může mít hlubší příčiny – vlastní neuspokojené ambice rodičů.

Když se náročná a kontrolující výchova daří, objevují se skutečné důsledky a to úspěchy a výsledky. Ať už se jedná o studijní úspěchy, sportovní výsledky, dokonalou starost o domácnost nebo umělecké produkce, vždy začnou zcela přirozeně naplňovat i některé z potřeb dítěte. Každé dítě chce být úspěšné a oceňované. Bohužel tam, kde jsou nároky na dítě příliš vysoké a výchova není vyvážená, může dojít k problematickému vývoji: dítě si samo osvojí – zvnitřní – náročnost. Již nepotřebuje rodiče k tomu, aby mu říkal, kdy má co dělat, a kdy už je toho dost. V takovém případě se dítě stává většinou příliš náročné na sebe samo a nesnese selhání.

Druhým extrémem potom může být situace, kdy požadované výkony dítě dlouhodobě nedokáže splnit a ani není v jeho silách se ubránit. Potom může být dítě trvale frustrované a mít velmi nízké sebevědomí. Drogy mohou nabídnout okamžitou náplast na frustraci i nízké sebevědomí.

4.3 Problém akceptace svými vrstevníky

Vrstevnické skupiny představují přirozenou formu života dětí a mládeže. Jsou to skupiny, které charakterizuje věková, ale také názorová blízkost, z níž vyplývá souhlasné jednání. Jsou to typické primární, zpravidla neformální skupiny. Vyznačují se bezprostředními kontakty a silným pocitem příslušnosti ke skupině (identifikace vyjádřena zájmemem „my“).¹

Vrstevnické skupiny můžeme rozlišovat podle velikosti nebo podle struktury, např. z hlediska pohlaví nebo sociální, náboženské, ale třeba i politické příslušnosti. Důležitými znaky jsou cíle a normy, kterými se členové skupiny řídí, a hodnoty, které vyznávají. Z tohoto hlediska se cíle daných seskupení pohybují na škále od jednoznačně pozitivních až po negativní, nebo dokonce přímo asociální (party, bandy, gangy).

Důležitým znakem a kritériem pro třídění je stupeň formálnosti organizovanosti. Za vrstevnické skupiny většinou pokládáme ty, které vznikají spontánně, přirozeně a mají neformální charakter (sledují zábavné a rekreační cíle). I takto vzniklé skupiny mohou postupně nabýt ráz organizovanosti a formálnosti (mají svá pravidla, řád, symboliku). Vedle toho existují ovšem jiné skupiny mladých, které jako formální a organizované přímo vznikly, např. Výchovná skupina v domově mládeže, jež samozřejmě také splňuje parametry vrstevnické skupiny. Pevná organizovanost, řád, tuhá kázeň a systém sankcí bývají typické pro skupiny společensky negativní, antisociální.

Vrstevnické skupiny mají značný vliv na rozvoj osobnosti, a to jak ve smyslu pozitivním, tak negativním. Patří často k referenčním sociálním skupinám, tzn. skupinám, s nimiž se jedinec identifikuje nebo by se rád identifikoval. Proto také přebírá jejich normy chování, postoje, hodnoty. Na jedné straně tyto skupiny uspokojují psychické potřeby (např. relaxace, zábavy, uvolnění), což je důležité pro kompenzování psychické zátěže, zároveň jsou však nástrojem sociální kontroly chování svých členů. Život v těchto skupinách přináší situace, kdy dochází ke konfrontaci názorů, které mají svůj původ v rodinách jednotlivých příslušníků, ale také ve škole. Tyto diskuse představují jakýsi filtr, přes který se utváří určité skupinové mínění, a zůstává otázkou, jakým směrem se tato názorová orientace bude ubírat.

Vliv názorů stejně starých dětí nebo dospívajících stejně jako snaha se jim vyrovnat, překonat je, nebo upoutat jejich pozornost, jsou nepochybně jedním z mnoha faktorů

---

¹ Kraus, B., Základy sociální pedagogiky, Portál, Praha 2008, str. 88

podílejících se na tom, že dítě začne drogy užívat. Výběr kamarádů, známých, čas s nimi trávený, způsob trávení času – to jsou velká bitevní pole konfliktů dospívání. Není divu, že zatímco někteří rodiče sledují vztahy jejich dítěte nadměrně úzkostlivě a kontrolují vše, jiní váhají s každou otázkou, aby mu nezasahovali do života příliš často tak, jako to zase dělali jejich rodiče.

V době dospívání je vliv kamarádů či vrstevníků na dítě obrovský. Někdy se je snaží napodobovat, jindy se od nich lišit a nebo je předstihnout. I samotář je obvykle ten, kdo pouze vzdal své úsilí získat si kamarády, jejich zájem, přátelství a ocenění. Pokud tito kamarádi žijí rizikovým životním stylem, představují zvýšené riziko i pro vaše dítě.

Tlak skupiny vrstevníků se uplatňuje mnoha způsoby. Pro dítě není nijak snadné jim odolat, udržet si vlastní dosud nehotovou identitu, žít zdravě a správně, jak chtějí rodiče. Jedinec – zvláště ten, který si není zvláště jistý sám sebou, hledá přirozeně jakékoliv cesty, jak dosáhnout mezi vrstevníky dobrého postavení.

Co se drog týče – někdo může začít vynikat tím, že má na ně peníze, jiný zná starší a zkušenější kamarády, další se nebojí si píchnout jehlu do žíly, jiný zase dokáže na internetu najít zajímavé novinky. Nejrizikovější jsou skupiny mladých, ve kterých je užívání drog jednoznačně normální – a ti, kteří je neužívají, jsou pak odsouzeni k posměchu, ponižování nebo odmítání. V případě, že dotyčný nemá k dispozici žádnou jinou pro něj zajímavou skupinu, je zatlačen do kouta.

Každý extrém vede k problémům. Nadměrná kontrola a vliv rodičů může dítě zbavit možnosti, aby se samo učilo poznávat lidi a jejich kvality, může je také dotlačit k velmi rafinovaným způsobům, jak své vztahy tajit. Nedostatečná péče a pozornost však dítě ponechává v situaci, kdy si opravdu nemusí vědět rady nebo nezná míru, za kterou už nemá jít.

Dílčí závěr této části

Mám jako rodič právo znát kamarády svého dítěte? Určitě ano, ale záleží na tom, jakým způsobem je poznáváte. Děti také ve většině případů znají přátele a známé svých rodičů, proč by tedy rodiče nemohli znát přátele svých dětí. Když rodiče znají kamarády svého dítěte, znamená to, že je jejich dítě zajímá, že jsou schopni tento zájem dát najevo. Pokud nejde jen o detektivní zjišťování a kritiku, také to znamená, že je s jejich dítětem i něco spojuje. Mohou tak i dát najevo, že jsou rádi, že jejich dítě umí navazovat vztahy a být pro ostatní důležité.

Opět platí, že zájem o kamarády dítěte může způsobit méně problémů než nezájem.

4.4 Citová deprivace

V současné době se hodně diskutuje o tzv. emoční deprivaci a subdeprivaci, a to nejen ve výchovných zařízeních, ale také v rodinách. Termínem emoční deprivace a subdeprivace označujeme stav citového strádání, způsobený nedostatečnými citovými podněty, vztahy a vazbami k jiným lidem, hlavně k rodičům, sourozencům a přátelům nebo tím, že tyto vazby vůbec chybí. Jde tedy o více méně chronicky neuspokojenou potřebu citového vyžití.

K nežádoucímu citovému strádání vedou všechny typy výchovy emočně karenční např. výchova represivní, výchova preferující jiné dítě, výchova hostilní (nepřátelská) atp.

Výchova převážně represivní, tj. výchova tvrdými tresty, vede často k ambivalentnímu postoji vůči rodičům a k pouhé vnější (adaptivní) ukázněnosti. Při této výchově vlastně rodiče pouze děti instruuji, co mají dělat, a udělují tresty, neřídí-li se děti jejich pokyny.

Velmi často se setkáváme s jiným nesprávným typem výchovy, a to s výchovou preferující některé jiné děti. Preferování vyvolává žárlivost u sourozenců. Abychom tomu předešli, musíme dbát na rovnováhu v uspokojení citových potřeb v rodině, na rovnoprávnost mezi všemi členy rodiny v oblasti citových vztahů, zvláště mezi sourozenci.

Výchova hostilní bývá občas pozorována u rozvedených rodičů. Nepřátelské chování se objevuje vůči dítěti, které rodiči, jenž dítě vychovává, připomíná expartnera.

K frustraci, blokáde potřeby sebeuplatnění a k poruchám sebedůvěry vede výchova autoritářská („kaplářská“), při níž je dítě převážně a často netrpělivě drezúrováno, ukázněváno nepřiměřenými tresty a kdy je potlačována jeho spontaneita, a tím i tvořivost. S autoritářskou výchovou se setkáváme v těch rodinách, kde bývá vnější ukázněnost dětí hlavním požadavkem a cílem rodičů, a u rodičů, kteří mají na dítě málo času. Nepříznivě působí na sebedůvěru dětí také posměch spolužáků.¹

Dílčí závěr této části

Mají se nepříjemné pocity řešit pomocí náhradních prostředků? Nepříjemné je cítit zlost, zvláště když je spojena s bezmocí. Nepříjemné je cítit smutek i prožívat osamělost. Není příjemné prožívat úzkost a strach. Těžko se snáší neuspokojená touha. O moc víc základních pocitů neznáme. V dospělosti existuje řada způsobů, jak takové pocity mírnit,

¹ Kohoutek, R., Pedagogická psychologie, IMS Brno 2006, str. 149, 150

potlačovat i jak řešit jejich příčiny. Některé z nich jsou však náhradní – umožňují jen dočasné, i když okamžité změny: úlevu a zapomenutí.

Naše společnost a větší část lidí toleruje některé z těchto způsobů, některé jsou dokonce považovány za normální a správné. Otec rodiny pozdě v noci vybírá ledničku, aby nasýtil svůj noční hlad. V té chvíli obvykle nemyslí na to, že takový hlad možná souvisí s jeho neuspokojeností v práci, manželství nebo sexu. Neuvažuje o nadměrném stresu z přemíry pracovních povinností a špatné životosprávy, které také mohou zvyšovat jeho „apetit“ v noci. Samozřejmě, že je pak citlivý na poznámky dospívající dcery, že je „vypasený“.

Pocity osamocení a pocit nedocenění některé matky tlumí nadměrným kouřením, užíváním léků od lékaře nebo kamarádky. Některé začnou potajmu a o samotě popíjet. Alkohol a nikotin stojí vůbec na prvním místě látek, které velice často používáme k regulaci nepříjemných pocitů.

I sport a práce mohou být cesty ke zlepšování toho, jak se člověk cítí. Ač však jde o způsoby pro tělo zdravější a společensky užitečné, i ony v sobě nesou určité riziko. I zde může dojít k náhradnímu řešení – když otec „řeší“ většinu svého napětí a vzteku každodenními jízdami na kole, tráví řadu víkendů na cyklistických výletech a své podnikatelské aktivity rozvíjí tak, že domů chodí jen spát. Teprve když mu například zdravotní problémy znemožní takové odreagování, zjistí, že je na práci a sportu vážně závislý. V takovém životním pozastavení může propadnout i depresím z toho, když zjistí, kolik problémů v rodině jen odkládal, nepřipouštěl si je a pocity ventiloval v rychlé jízdě a tvrdé práci.

Je pravděpodobné, že riziko vzniku zneužívání nějaké návykové látky je vyšší v takové rodině, kde převládá náhradní řešení negativních pocitů. Zvláště riskantní jsou samozřejmě extrémní případy rodin alkoholiků či toxikomanů. Na druhé straně ani absolutní abstinence zdravých sportovců není pro jejich děti záchranou. Zvláště, když si všimnou toho, že místo drogy užívají rodiče sport nebo práci, a nemají více jiných způsobů, jak se s tím vyrovnat. Rodiče jsou dítěti vzorem v tom, jak zvládat to, že je normální cítit se občas špatně, snést i bolest a mít širší paletu možností, co s nimi dělat.

4.5 Změna bydliště a integrace do nového prostředí

Město

Je specifické a diferencované prostředí, v němž se na relativně malém území střetávají a prolínají společenské a životní funkce (bydlení, pracovní příležitosti, spotřeba a vybavení domácnosti, využívání volného času, rekreace, doprava atd.). Každé město si svými sociálními, kulturními, demografickými a dalšími zvláštnostmi vytváří své specifické a nezastupitelné sociálně psychologické klima.¹ Není tedy jen pouhým bodem na mapě atlasu.

Vedle tradičního městského prostředí jsou specifickým typem lokality sídliště. Jde vlastně o zvláštní typ městského prostředí, který představuje osobitý komplex vztahů. Jsou to bydliště bez tradic, často také bez patřičné sítě služeb, zdravotnických a kulturních institucí i škol. Základním problémem je to, že při výstavbě se většinou zapomnělo na dostatek travných ploch, hřišť, parků a sadů, tedy na děti, (beztvará, panelová města, bez nápadu, monotónní). To se pak nutně promítá do utváření mladé osobnosti. Často zde pak vládne mezi dětmi nuda a mezi dospělými anonymita.

Vesnice

Je pospolitost lidí, která je méně společensky diferencovaná, má menší hustotu obyvatel s větší vnitřní spojitostí osobních styků a kde účinněji fungují mechanismy neformální společenské kontroly.

Srovnáme-li současné město a venkov, musíme konstatovat, že v posledních desetiletích se obě prostředí postupně sblížovala. Život na venkově se radikálně změnil. Hluboce do něj zasáhly hromadné sdělovací prostředky, znásobilo se množství kulturních a jiných podnětů a v nejrůznějších směrech jej ovlivnil vědeckotechnický pokrok. Poznamenal život rodin, chod domácností, a také zemědělskou výrobu. Vzrostl rovněž podíl volného času zemědělců, přestože jejich pracovní doba se stále vyznačuje sezónností apod. Výrazně se změnila mobilita venkovského obyvatelstva. Díky rozmachu hromadné dopravy a motorizace rodin se podstatně obohatily možnosti sociálních kontaktů. Mění se i celkový rytmus života na venkově.

---

¹ Zapletal, L., Jilčík, T., Sociologie I., IMS Brno 2003, str. 32

V současnosti značná část obyvatel venkova dojíždí za zaměstnáním do měst, takže svým profesionálním zaměřením již nemá s venkovem nic společného. To vše změnilo situaci a přiblížilo vesnické prostředí městskému.

Na druhé straně vidíme, že jisté rozdíly přetrvávají. Např. přes veškeré rozšíření obchodní sítě jsou nákupní možnosti na venkově menší než ve městech. Rozdíly jsou také v oblasti služeb, odlišný je v mnoha případech i způsob bydlení a celkový styl života. V několika posledních letech však jako by přibližování městu dostalo opačný směr. Z ekonomických důvodů se totiž zhoršila dostupnost měst hromadnou dopravou i dostupnost služeb a najdeme i obce, v nichž není žádný obchod.

Po r. 1990 lidé oživili tradice méně třídních venkovských škol, nicméně řada obcí začala brzy vést tvrdý finanční boj o zachování školy, kterou je při malém počtu dětí těžké v obci udržet. Shrňme-li tyto změny a připočteme-li k tomu minimální pracovní příležitosti na vesnici, není divu, že pokračuje vyliďňování venkova. Některé obce proto ožívají jen o víkendech při příjezdu chatařů a chalupářů a v létě díky dalším rekreantům, kteří touží po odpočinku.¹

Místo bydliště významným způsobem zasahuje i do našich osobnostních zvyků a rysů, přispívá i k možnostem využití volného času, zejména vlivem možnosti kontaktu se známými a blízkými osobami (příbuznými, kamarády ...). Přerušením tohoto „pouta“ a zdánlivě „pouze geografickou“ změnou však dochází k narušení již pevně vybudovaného systému fungování jedince a mnohdy tak svádí k patologiím.

Stěhování patří v uváděných hierarchiích stresových událostí k nejvýše hodnoceným. Neklid, nejistota, zvýšená aktivita, možné spory mohou provázet přípravu na stěhování a to při hledání bytu, výměna, vyjednávání půjčky apod. Ztráta známého prostředí, okolních lidí, bezpečného pocitu z vlastního osobního prostoru jsou dalším zdrojem možného stresu. A nové prostředí, pro dítě často jiná škola a kamarádi, nové uspořádání bytu nebo případná finanční zátěž – to jsou opět další potencionální stresory.

Některé děti jsou extrémně citlivé na přerušování vztahů s kamarády a jen obtížně si budují nové vztahy. Různé druhy činností, které vedou ke zvýraznění své osobnosti, zde mohou sehrávat roli zprostředkujícího činitele. Pod vlivem alkoholu nebo některých drog se člověk snaží seznamuje, překonává ostych nebo strach. Vlastnictví drogy může v některých skupinách zvyšovat důležitost dotyčného, který tím, že například marihuanu nabízí, je ostatními častěji vyhledáván a (i když často účelově) oceňován.

---

¹ Kraus, B., Základy sociální pedagogiky, Portál, Praha 2008, str. 96, 97

Ti, kteří se v novém prostředí stáhnou spíš do samoty, pak mohou účinky drog využít pro zlepšení pocitu samoty nebo řešení nudy.

Je proto vhodné, když si rodiče i přes starosti o praktické věci spojené se stěhováním najdou čas na rozhovor o těchto možných okolnostech. Zkusí si všímat dítěte a jeho projevy, neodkládají návštěvu školy a hovor s učitelem a rovněž kontakt s jinými rodiči.

Dílčí závěr této části

Ráda bych vám sdělila svůj skutečný příběh z praxe, týkající se 17 letého chlapce, žijícího pouze s matkou v neúplné rodině. Po rozvodu rodičů se chlapec s matkou přestěhoval z vesnice do města, do zcela nového a neznámého prostředí bez kamarádů a jistoty opory blízkých. Ve snaze integrovat se mezi své vrstevníky okusil prvně v kulturním zařízení drogu, poté si vybudoval velmi silnou závislost, kterou velmi těžko zvládal, ale přesto měl snahu se jí zbavit.

Na operační středisko záchranné služby přichází výzva s požadavkem o zásah u mladíka, který je agresivní a fyzicky napadá vlastní matku. Jsem členem výjezdové skupiny, která k tomuto chlapci vyjíždí. Po příjezdu na místo zásahu je mladík chvíli ještě agresivní, ale jeho agrese ustupuje. Od matky se dovídáme, že se jedná o mladého pacienta, který má abstinenční příznaky. Telefonicky konzultujeme zdravotní stav pacienta s psychiatrickou léčebnou v Dobřanech, kam ho nakonec transportujeme. V průběhu transportu nás mladý pacient prosí, zdali bychom nemohli jet kolem kulturního domu, kde se on poprvé setkal s drogou. Jeho přání nám připadalo velmi zvláštní a nepochopitelné, ale vyhověli jsme mu. Nevím, zda to bylo správné, možná se chtěl mladík takto symbolicky rozloučit i s drogou.

4.6 Fyzické a psychické násilí

Šikana

Šikana je způsob chování, umožňující, většinou v bezprostřední komunikaci, fyzickým a psychickým týráním druhých získat nad nimi pocit převahy, moci, určité výhody. Jde o jednání agresivní, často nezákonné, ale trpěné a mnohdy dokonce podporované určitou skupinou. Lze je charakterizovat jako asociální chování, které je zcela jistě patologické.

Podhoubí šikany je v osobnostních rysech týrajícího a jeho oběti a ve lhostejnosti okolí, v sociální atmosféře a v některých ideologiích. Obětí se stávají sociálně nebo vzhledově

handicapovaní jedinci, lidé slabí, neurotičtí, úzkostní, ti, co se nějak odlišují (rasově, vzhledem, národnostně, chováním, fyzickou slabostí, zájmy, hodnotami). Často i bohužel i lidé extrémně hodní.

Z části se šikana vyskytuje u mládeže jako přechodný jev. Je popsáno šikanování školní, zaznamenané na všech typech škol. V některých skupinách mládeže je ale intenzivnější a má rysy brutality. Typické je vojenské šikanování, jehož obětí se stávají jedinci asteničtí, introvertní, plaší, neobratní, málo fyzicky výkonní a nováčci.¹

Šikana se může objevit i v rodině, kde je obvykle zaměřeno na „neoblíbené“ dítě.

Šikana se vyskytuje i na pracovišti, kde vychází buď od spolupracovníků nebo nadřízených = „mobbing“. Je to termín, se kterým se bohužel setkáváme stále častěji.

Nejčastěji diskutovanou je šikana žáků mezi sebou, nazývá se „bulling“. Mezi projevy této šikany patří: výprask, nadávky, posměch, pomluvy, hrozby, okrádání a vybočování z kolektivu. Mezi nejčastější místa ve škole, kde dochází k šikaně, jsou: méně střežená místa školy, toaletách, za klubovnou, na chodbě o přestávkách, v šatnách, v jídelně, cestou do školy a ze školy. K šikaně dochází z několika příčin. Šikanující touží po moci, má potěšení z utrpení druhého člověka (motiv krutosti), je zvědavý, jak se oběť zachová ve strachu, touží po nových vzrušujících zážitcích, nudí se, chce se pobavit, má sklony k agresivnímu jednání, projevují se na něm nevhodná výchova.

Případ šikany

Další mou zkušeností je případ, kdy naše záchranná služba byla přivolána do jedné střední školy. V šatnách byl nalezen ležící 16letý chlapec. Při příchodu posádky byly zjištěny četné pohmožděniny na těle, měl chvilkový výpadek paměti, svíral se bolestí vycházející z oblasti břicha. Po podrobnějším vyšetření jsme se dozvěděli, že byl chlapec zmlácen staršími spolužáky, neboť jim odmítl dát finanční obnos, který po něm požadovali. Tento obnos byl prostředkem šikany, chlapec žádné peníze nedlužil. Kvůli tomuto zranění musel absolvovat týdenní léčbu na chirurgickém oddělení.

Sexuální patologie – dospělí zneužívají děti

Jde především o muže, ženy jsou aktéry sexuálního násilí vzácně. Pachatelé mohou být muži s odlišným sexuálním zaměřením (v tomto případě pedofilním), ale není to

¹ Jilčík, T., Plšková, A., Sociální patologie, IMS Brno 2005, str. 46, 47

pravidlem. Pachatelé mohou rovněž být morálně narušení a sexuálně nevyzrálí muži, často trpící poruchou osobnosti. Nejsou pedofilně zaměřeni, ale využívají příležitosti a bezbrannosti dítěte nebo experimentují s různými sexuálními objekty, popř. nejsou schopni získat žádný přijatelnější sexuální kontakt a dítě je řešením z nouze.

Muži, kteří ztrácejí schopnost kontroly pudového jednání z důvodu onemocnění (např. schizofrenie, demence) či v důsledku abúzu (alkoholu nebo drog). Rizika mohou být dána i rodinnou konstelací. Ohrožení dítěte je větší v rodině dysfunkční nebo doplněné, kde žije cizí člověk (obvykle partner matky), který k dítěti nemá typický rodičovský vztah, a u něhož se proto nevytvořilo tak silné sexuální tabu. U dívek se více vyskytuje sexuální zneužití v rodině (otcem, strýcem, bratrem apod.), u chlapců je pachatelem častěji člověk cizí - učitel, trenér apod. Pachatelé nepocházejí jen z nízkých socioekonomických vrstev obyvatelstva, nejsou to jen lidé s nízkým vzděláním nebo závislí na alkoholu. Bývají to i lidé vysoce postavení, vysokoškoláci... Mnoho případů lze vidět nebo přečíst v médiích.

Dětská prostituce

Tato činnost je dobře zakryvaná, protože zákazníci i kuplíři dobře vědí, že se dopouštějí trestné činnosti. Ceny za dětskou prostituci jsou vysoké. Děti provozují prostituci zásadně ze dvou hlavních příčin: z vlastní iniciativy, rodina je s nižším ekonomickým zázemím, chtějí žít na vyšší úrovni – touží po finančním zisku, touží po dobrodružství, chtějí utéct z domova nebo výchovného zařízení (jedná se především o chlapce); nedobrovolně, prostřednictvím kuplířů (rodičů, příbuzných) – jedná se hlavně o dívky. Tato forma prostituce se provádí na základě „poptávky“ převážně pedofilně orientovaných sex-turistů. Dětská prostituce se vyskytuje v místech s nejvyšším výskytem prostituce dospělých. Prostituce dětí je vysoce organizovaná.

Vzhledem k tomu, že sex dítě bolí, ohrožuje ho na životě, přináší nepříjemné pocity, hledají cestu, jak tuto bolest a pocity překonat. Překonání nacházejí především v lécích, které obsahují analgetickou a hypnotickou látku, dále v alkoholu a cigaretách.

Domácí násilí

Pojem domácí násilí zahrnuje veškeré formy násilí (fyzické, sexuální, psychické či ekonomické násilí, vynucená izolace), k nimž dochází mezi blízkými osobami – nejčastěji mezi partnery či bývalými partnery.

Domácí násilí se objevuje u lidí všech úrovní vzdělání, sociální situace, tříd, ras, etnických skupin.

Charakteristickým rysem tohoto násilí je :

- nerovnoměrné postavení mezi agresorem a obětí (nadřazené a podřazené postavení),
- dlouhodobé trvání (k odhalení dochází v průměru až po 7 letech),
- cyklický průběh (střídají se fáze klidu-příprava na útok-útok, láska-naděje-strach).

Domácí násilí není páčáno v afektu – ač jej partner poté vysvětluje či omlouvá nejrůznějšími důvody, většinou se jedná o promyšlené činy, které mají za cíl získat moc a kontrolu nad partnerem.

Domácí násilí je každodenně přítomné v celém partnerském nebo rodinném světě. Ovládající chování, zahrnující široké spektrum hrubého chování agresora k oběti, zřídka bývá jednorázovou záležitostí. Spíše se jedná o opakované násilí, které svou povahou a intenzitou naplňuje skutkovou podstatu některého z trestných činů, často se jedná o chronicky páchané přestupky. Domácí násilí zahrnuje i vážné pohrůžky použití podobného násilí.

Domácí násilí je považováno za „genderově podmíněný zločin“ a součást násilí na ženách – většina jeho obětí jsou ženy, většina pachatelů muži. Násilí se téměř absolutně většinou dopouštějí muži na současných či bývalých partnerkách, mezi oběťmi domácího násilí ovšem mohou být i děti, starší rodiče apod.

Jeho příčinu nelze hledat v pracovním či osobním stresu násilníka, alkoholismu či užívání drog, ale i v nerovnováze moci mezi partnery a v toleranci domácího násilí společností.

Formy domácího násilí

Fyzické násilí

Např. facky, kopance, škrcení, rány pěstí či jiné fyzické útoky, ohrožování zbraní. Může být namířeno proti vám či vašim dětem.

Psychické násilí

Nadávký bezdůvodný obviňování, pokořující poznámky či gesta, podceňování vaší osobnosti, ponižování či zesměšňování ve společnosti, vyhrožování fyzickým násilím, zastrašování, nečestné ovlivňování dětí, odepírání spánku či potravy, vydírání sebevraždou.

Sexuální zneužívání

Donucení k sexu (násilím nebo výhrůžkami) i tehdy, nemáte-li o něj zájem, nucení k sexuálním praktikám, která vám vadí.

Sociální izolace

Bránění v návštěvách rodiny či přátel, sledování telefonátů, pronásledování, nečekané „kontrolní“ návštěvy či telefonáty.

Ekonomická kontrola

Omezování přístupu k penězům, neposkytnutí peněz na provoz domácnosti, případně i snaha zakázat vám chodit do práce.

Domácí násilí a dopad na děti

Pokud vyrůstají v rodině s výskytem domácího násilí dětí, ve většině případů dochází k násilí v jejich přítomnosti (80-90%). Dopad na jejich psychický vývoj je potom značný.

Jedná se především o:

- Aktuální psychický dopad – u dětí, které jsou v rodinách svědky domácího násilí, lze často pozorovat psychickou labilitu, pomočování, koktavost, plačtivost, poruchy příjmu potravy, sklon k depresivnímu a sebevražednému jednání.
- Přenášení vzorců chování v jejich dospělém životě – agresori i oběti domácího násilí ve většině případů vyrůstali v rodině, kde se násilí vyskytovalo jako způsob jednání.

Případ psychického násilí

Osudy některých mladistvých nejsou jednoduché. Na záchrannou službu volá mladá dívka, má kamarádku, které není dobře, je slabá, nic nejí a nepije. Operační středisko posílá na udanou adresu posádku s lékařem. Již cestou tušíme, že zásah bude neobvyklý. K mladým lidem vyjíždíme často, ale většinou se jedná o sportovní úrazy, u mladých dívek o kolapsy apod.

Po příjezdu na místo, nacházíme dehydratovanou a podvyživenou dívku. Na otázky odpovídá adekvátně, ale zcela slabým a unaveným hlasem. Ihned je jí zavedena infuze a jsou jí provedena některá dostupná vyšetření. Lékař zjišťuje anamnézu. Dívka nám vypráví, že otec i matka jsou závislí na alkoholu. Velká část finančních prostředků je utracena za alkohol, a jen nemalá část zbývá na jídlo pro děti. Dětem je i tato malá spotřeba vyčítána, údajně podle rodičů, děti stojí hodně peněz, hlavně žít je.

Dívka si ze strachu vypěstovala anorexii a jen díky oznámení její kamarádky, se začal tento případ řešit. Převážíme tuto pacientku na dětské oddělení.

Psychické týrání, zneužívání a zanedbání

Je známo, že lidé, kteří byli v dětství týráni a zanedbáváni, mají tendenci chovat se podobným způsobem ke svým dětem. Mnozí rodiče, kteří se dopouštějí psychického (emocionálního) týrání, mají deprivaci zkušenost z dětství. Nedokáží svým dětem vytvořit spolehlivé citové zázemí, protože sami žádné nepoznali.

Mnozí z těchto lidí si neuvědomují, že se ke svým potomkům nemusí chovat stejně, jako se rodiče v dětství chovali k nim. Jiní dospělí podvědomě hledají celý život někoho, kdo by mu nepoznanou (nebo ztracenou) rodičovskou (partnerskou) lásku nahradil. Takovou kompenzaci pak mohou neoprávněně očekávat od svých dětí. Jiní rodiče do svých potomků promítají vlastní nenaplněné sny a touhy, aniž by brali v úvahu přání či skutečné kompetence dítěte. Příliš dominantní až autoritativní osobnost vychovatele vede k potlačování svobody dítěte a žádoucí emancipace od rodiny. Výrazně introvertně zaměřený rodič může mít potíže s komunikací a vytvořením citového pouta k dítěti.

Pachateli psychického týrání mohou být vedle rodičů i další příbuzní, učitelé nebo vychovatelé.

Psychické násilí vykonávané na dětech může mít různé formy. K nejnápadnějším z nich patří:

- časté nadávky, ponižování, zesměšňování, pohrdání, křičení nebo opakované výbuchy,
- vyhrožování, cílené vyvolávání strachu u dítěte,
- odmítání, zavrhování,
- ignorování, přehlížení,
- vydírání, manipulace, neustálé srovnávání s úspěšnějším sourozencem či nepřiměřené vychvalování cizích dětí,
- nerespektování soukromí dítěte (přehnané kontrolování),
- odepírání pochvaly či ocenění,
- přetěžování dítěte domácími povinnostmi či péčí o sourozence,
- kladení nerealistických požadavků na dítě (v oblasti zájmové, studijní apod., věčná nespokojenost s výkony dítěte),
- násilná izolace (bránění dítěti ve styku s rodiči, kamarády, příbuznými apod.)
- neustálé neadekvátní obviňování dítěte,
- vystavování dítěte závažným domácím konfliktům, vtlačování dítěte do role dospělého (osamělý rodič hledá v dítěti psychickou oporu: vyžaduje, aby naslouchal jeho problémům; vnučování role smířčího soudce mezi rozhádanými rodiči apod.),
- nepřiměřená psychická zátěž v souvislosti s rozvodem (zatahování dítěte do konfliktů mezi rodiči, zneužívání dítěte jako "svědka", získávání dítěte na svou stranu a jeho negativní ovlivňování proti druhému rodiči, bránění ve styku dítěte s druhým rodičem),

- nedostatečný zájem o dítě z důvodu vysoké zaměstnanosti rodičů (mnohdy přes vysoký materiální nadstandard života dítěte),
- finanční odměny dítěti za pomoc v domácnosti (dítě nebývá oceněno úsměvem, poděkováním či pochvalou, nýbrž penězi; neučí se, že vzájemná pomoc v rodinném kruhu je přirozená);
- obecně celkový nedostatek či úplná absence projevů lásky k dítěti (rodič se na dítě nikdy neusměje, nehladí ho, nedotýká se ho, nelíbá ho),
- chápání dítěte jako pouhého konzumenta: jde o přístup konzumní společnosti, která podporuje spotřební hodnotové orientace dítěte; (průzkumy v SRN odhalily, že okolo 75 % rozhodnutí při nákupu zboží v obchodě činí děti; bylo také zjištěno, že každé třetí dítě se identifikuje s dětmi z reklamy).

Emocionální týrání se může skrývat i za původně pozitivně míněným jednáním:

- přehnané ochraňování dítěte před nepříjemnými zkušenostmi (důsledkem je oslabená schopnost dítěte odolávat psychické zátěži a bojovat s obtížemi, resp. naučená bezmocnost),
- krajně liberální výchova (děti, kterým nejsou vymezeny hranice, mají sklony k egocentrické orientaci).

V tomto kontextu připomeňme, že k nejzávažnějším poruchám komunikace v rodině patří tzv. dvojitá vazba (double bind). Jde o patologickou formu komunikace založenou na nesouladu slovního a mimoslovního projevu (lidově řečeno „člověk něco jiného říká a něco jiného dělá“). Někdo například sděluje nepříjemnou věc a přitom se usmívá. Matka říká dítěti: „Mám tě ráda“ a současně jej od sebe odstrkuje. Je-li dvojitá vazba normou v rodinné komunikaci, velmi negativně se odráží v emocionálním vývoji dítěte.

Další významnou poruchu v komunikaci představuje manipulace. Znamená jednání, v němž se manipulátor snaží ovlivnit druhého pomocí skrytých, nepřímých manévrů tak, aby druhý dělal něco, z čeho má manipulátor zisk; jde o nepřímé a nenápadné vnucování jeho vlastní vůle. Útočí na city, svědomí, odvolává se na morálku a blaho druhých nikoliv vlastní (např. výrok „Kdybys mě měl rád, udělal bys to pro mě“, apod.).

Hlavní riziko citového týrání spočívá v tom, že je obtížně rozpoznatelné okolím. Přestože nezanechává viditelné stopy, může mít hluboký negativní dopad na duševní vývoj dítěte a v důsledku toho také na osobní život a sociální vztahy v dospělosti. Významnou roli zde samozřejmě hrají individuální dispozice jedince (např. temperament). Některé děti jsou senzitivnější a vnímavější než ostatní; určité jednání (např. vulgární nadávání) může jedno

dítě hluboce zraňovat, přičemž jiného se významně nedotkne. Dopady psychického týrání na prožívání a chování dítěte se liší podle intenzity, délky trvání a podle vývojového stupně rozvoje jeho osobnosti v době, kdy k tomuto jednání dochází.

Psychické týrání s sebou přináší následky jak v psychosociální oblasti, tak v chování dítěte:

- tělesné, duševní nebo citové opoždění ve vývoji,
- neschopnost učit se ze zkušeností, rozumové schopnosti dítěte nebývají dostatečně využívány, ve škole proto mívají často horší prospěch, než odpovídá jejich skutečnému nadání,
- chudá slovní zásoba, chybí potřeba komunikace v důsledku nedostatečné stimulace a kontaktu s matkou-či jinou důvěrně blízkou osobou,
- citová plochost, nedůvěřivost,
- impulzivita, afektivní výbuchy,
- nápadná pasivita nebo naopak agresivita v chování,
- vyjadřování obav, že je nikdo nemá rád,
- neustálý strach z potrestání,
- nízké sebevědomí nebo naopak nerealistické „vytahování“,
- tendence k sebeobviňování, sebeubližování,
- nepřiměřené obavy z každé nové situace,
- neurotické projevy (kousání nehtů, kroucení či vytrhávání vlasů, cucání prstů apod.),
- nepřiměřené reagování na bolest (dítě hystericky reaguje při sebemenším podnětu nebo naopak chová se, jakoby bolest vůbec necítilo),
- vznik závislostí (na drogách), poruchy příjmu potravy, deprese,
- děti bývají častěji nemocné, mívají více úrazů, větší sklon k obezitě,
- známky nejistoty ve vztazích s druhými lidmi nebo neschopnost navazovat a udržovat přátelské vztahy s druhými,
- celkově povrchní vztahy k lidem, nedostatek empatie, egocentrismus,
- nedůvěra k dospělým lidem, kteří se jim snaží pomoci nebo se s nimi snaží spřátelit, či naopak přílišné lpění na těchto lidech a projevování až patetické vděčnosti za každou pozornost,
- vyhýbání se kontaktu s rodinou (dítě málo pobývá doma, často tráví čas raději např. v rodině svého kamaráda),

- vzhledem ke sníženému sebevědomí a menší schopnosti sebezprosažení se psychicky týrané děti stávají častěji obětí šikany,
- svým chováním vyvolávají nepříznivý dojem: nebývají oblíbené mezi vrstevníky ani učiteli.

Případ zanedbání

Při výkonu svého zaměstnání se setkávám s různými lidmi v různých situacích, které nejsou ostatním lidem zcela známy. Jsou to různé příběhy, které se odehrávají za dveřmi domácností. Přiznám se, že i pro mne, jsou někdy některé situace těžko pochopitelné.

Vyjíždím s posádkou k ročnímu dítěti, údajně několik dní pláče, rodiče si již neví s dítětem rady. Obrací se tedy o pomoc a kontaktují záchrannou službu. Po příjezdu na místo, zjišťujeme, že přicházíme do dobře situované domácnosti, kde bylo nejmodernější vybavení. Rodiče nás vedou k malému, které rozbálím a svléknu, aby ho mohl lékař vyšetřit. Dítě bylo silně opruzené a mělo drobné ranky po těle, byl to následek špatné hygieny a nevhodné péče o dítě. Rovněž zjišťujeme, že je dítě podvyživené.

Rodiče se brání, že nemají na dítě čas, jsou abnormálně pracovní vyčerpání. Malého pacienta převážíme do nemocnice a předáváme na dětské oddělení, kde mu je věnována intenzivní péče. Přijímajícím lékařem jsme ubezpečeni, že vše bude hlásit a situaci se bude snažit řešit.

4.7 Dílčí závěr

Když se budete v současné době bavit s lidmi, jak si na světě připadají a co se ponejvíce kolem nich děje, až překvapivě hodně často uslyšíte motivy nedostatku – času, financí, sil, zdraví, humoru, stability vztahů, důvěry, podpory, pokory, slušnosti, lásky a mnoha dalších „maličností“, které bychom si prostě automaticky přáli mít. Když se naopak zeptáte, čeho je až přespříliš, tak zcela jednoznačně vévodí násilí, podvody, lež a klam. Tedy to „zlého a nedobrého“. Násilí, podvádění, lhaní a kriminalita se staly tak trochu módou a někteří říkají, že až životní nutností. Samotné jevy jsou odvěké jak lidstvo, neodmyslitelně k němu patří. Lidé je většinou začnou nadměrně používat, když se cítí ohroženi. Buď někým, nebo něčím ze svého okolí.

Násilí je naučené chování, které děti opakují podle vzoru svých rodičů. Pokud v rodině byl model tolerance násilí, je velká pravděpodobnost, že se v další generaci opět projeví.

Násilí nás obklopuje. Můžeme ho sledovat v televizi ve filmu nebo v každodenních večerních zprávách, ale i v rádiích a tisku. Každý den si můžeme poslechnout nebo přečíst o nějakém tom přepadení a i o daleko horším způsobu násilí.

Abych shrnula mé zamyšlení nad tímto tématem, je nutné také podotknout, samozřejmost boje proti tomuto protiprávnímu a nemorálnímu chování a to dnes a denně, jenže vymazání této nepříjemnosti nikdy nebylo, není a nejspíše ani nebude jednoduché, ale věřme tomu, že svět bude jen hezčí.

Závěr

Cílem mé práce bylo definovat z hlediska sociální pedagogiky nejčastěji se vyskytující krizové situace v životě mladistvého jedince a požití drogy jakožto jednoho z možných řešení krize. Danou problematiku jsem diskutovala s chovanci Výchovného ústavu pro mladistvé v Obořišti, kde jsem strávila několik desítek hodin na odborné stáži. Také diskuze s mými dospívajícími dcerami, které vychováváme společně s manželem, mi vnesly jasno do této problematiky.

Po vyhodnocení anonymního dotazníku, který jsem dala k vyplnění 48 chovancům, jsem dospěla k výsledku, že 75% problémových jedinců pochází z neúplných rodin. Chybějící, převážně mužský článek rodiny velice často nahrazují vyhledáním party stejně situovaných vrstevníků. V těchto partách se mládež velice často uchyluje ke konzumaci alkoholu a drog (průzkum říká, že až v 90 %). Samozřejmostí je, že k pořízení drogy je zapotřebí nemalých finančních prostředků. Ty si tito lidé ve většině případů obstarávají krádežemi. Dalším problémem této skupiny lidí (průzkum říká 8%) bývá velice často gamblerství. I na tuto vášeň musí sehnat dostatek peněz.

Někteří problémoví jedinci se na základě trestné činnosti dostanou do výchovných ústavů pro mladistvé, kde by měla proběhnout jejich náprava. V těchto zařízeních bývají za určitých podmínek samozřejmostí návštěvy domova i vycházky mimo ústav. Pravidelné zimní výlety na hory a letní rekreace jsou podle mého názoru nadstandardní, protože na tyto aktivity dost často nedosáhnou v důsledku ne zcela dobré finanční situace ani děti z nepatologických rodin. Rovněž materiální vybavenost zařízení je na velmi vysoké úrovni, která zcela jistě převyšuje nabídku mnohých internátních zařízení při středních školách v ČR. Samozřejmostí je, zajištění stravování, ošacení i vzdělání vč. učebních pomůcek, zajištění zdravotní péče, úhrada kapesného, poskytnutí osobních darů, hrazení nákladů ve spojitosti se zájmovou činností a trávením volného času, a to vše z finančních prostředků státu. Jediné, co musí rodina zaplatit je symbolická částka za pobyt svého potomka v ústavu. Není to tedy pro mnohé z rodičů bezproblémových dětí tedy spíše handicap – zejména finanční? My všichni musíme doufat, že takto vynaložené peníze budou sloužit k účinné resocializaci mladistvých jedinců. Na otázku v dotazníku „Jaké máte plány do budoucna?“ mi 98% odpovědělo, že by chtěli dokončit odborné učiliště, po čase si založit rodinu a žít normálním životem.

Mým cílem bylo zdůraznit špatný vliv výchovy ze strany rodičů, školy a skupiny vrstevníků, který vede u mladistvých ke vzniku různých krizových situací. Děti je řeší zviditelněním se takovým způsobem, který bývá často v rozporu se zákonem.

Resumé

V bakalářské práci jsem se pokusila nastínit, proč mladistvý jedinec řeší krizové situace ve svém životě tím, že začne být drogově závislý. Pokusila jsem se popsat skutečnosti, které vedou některé děti k droze. Jelikož je toto téma velice obsáhlé a vzhledem k rozsahu bakalářské práce nešlo všechny důvody vedoucí k drogové závislosti popsat, zabývala jsem se nejvíce krizovými situacemi vznikající v rodině, škole a ve skupinách vrstevníků. Své poznatky jsem si rozšiřovala na odborné stáži ve Výchovném ústavu v Obořišti.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole jsem se věnovala historickému srovnání užívaných psychoaktivních látek. Dříve bylo užívání návykových látek vymezeno určitými pravidly a s vývojem lidstva se toto respektování pravidel jaksi vytrácelo a počet závislých značně stoupl. Dále stručně charakterizuji stav drogové problematiky v České republice, který je v dnešní době velmi alarmující. Také se zabývám definicí drogy a podrobněji rozebírám jednotlivé typy drogové závislosti jako je alkohol, nikotin, atd. Druhá kapitola je věnována charakteristice mladistvého jedince a rodině. Zde se zaměřuji na typy rodin a druhy rodinné výchovy. Ve třetí kapitole řeším využívání volného času a zájmovou činnost adolescentů. Ve čtvrté kapitole jsou popsány závažné krizové situace, které vedou mládež k drogové závislosti. V závěru bakalářské práce je pak provedeno stručné shrnutí poznatků z odborné stáže, kterou jsem absolvovala ve Výchovném ústavě v Obořišti.

Anotace

V mé práci jsem se zabývala drogovou problematikou a závislostí dětí a mladistvých, jak mládež využívá drogu při hledání východiska z krizové situace. Studovala jsem vliv rodiny, společnosti, kamarádů, školy i prostředí, ve kterém děti žijí.

Zaměřila jsem se na sociálně-patologické případy, které ve své práci podrobněji zmiňuji. Teoretické fakta jsem ve finále uplatnila při praxi ve Výchovném ústavu v Obořišti.

Klíčová slova

Děti, mladiství, drogy, rodina, násilí, právo, výchova, město, vesnice, volný čas, škola, rodiče, týrání, kriminalita, zkušenost, závislost, krizová situace.

Annotation

I studied drugs and a drug's dependence of children and teenagers in my work. I tried to describe how teenagers use drugs when they find a point of departure from a crisis situation. I studied an influence (effect) of a family, a society, friends, a school and an environment where children live.

I concentrated on some social-pathological cases and I tried to describe them in detail. Finally I used many theoretic facts during my working experience in „Výchovný ústav v Obořišti“.

Keywords

Children, teenagers, drugs, family, force/violence, law, education, city (town), village, free time, school, parents, vexation, criminality, experience, dependence, crisis situation.

Seznam literatury:

1. SEKOT,A. *Sociologie v kostce*.3. vyd. Brno: Paido, 2006, 258 s.
ISBN 80-7315-126-X
2. KRAUS,B. *Základy sociální pedagogiky*.1. vyd. Praha: Portál, 2008, 216 s.
ISBN 978-80-7367-383-3
3. KRAUS,B., POLÁČKOVÁ,V. et al, *Prostředí, člověk, výchova*. Brno: Paido, 2001,
199 s. ISBN 80-7315-004-2
4. ILLES,T. *Děti a drogy*. 2. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2002, 55 s.
ISBN 80-85866-50-1
5. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007, 170 s.
ISBN 978-80-7367-267-6
7. VOKURKA, M. *Praktický slovník lékařský*. 2 vyd. Praha: Maxdorf, 1994, 360 s.
ISBN 80-85800-22-5
8. RYBKA, J. a spolupracovníci, *Kritické stavy vnitřního lékařství ve všeobecné praxi*.
1 vyd. Praha: Avicenum, 1992, 362 s.ISNB 80-201-0143-8
9. KOHOUTEK,R. *Pedagogická psychologie*. Brno: IMS, 2006, 267 s.
10. MAZÁNKOVÁ,L. *Typologie výchovných potíží*. Brno: IMS, 2007, 45 s.
11. KOHOUTEK,R. *Sociální psychologie*. Brno: IMS, 2004, 214 s.
12. MŮHLPACHR, P. *Kapitoly ze sociální patologie*. Brno: IMS, 2003, 83 s.
13. JILČÍK,T., PLŠKOVÁ,A. Et al, *Sociální patologie*. Brno: IMS, 2005, 50 s.
14. ZAPLETAL, L., JILČÍK, T. *Sociologie I*. Brno: IMS, 2003, 66 s.
15. PRESL, J. *Drogy mýty a realita*,. Praha: MEDEA KULTUR, 2007, 25 s.
16. <http://primarniprevence.cz/index.php?>
17. <http://www.zkola.cz>,
18. <http://www.detskaprava.cz>,
19. <http://www.tyrane-deti.cz>,
20. <http://www.mirka86.estranky.cz/clanky/socialni-patologie>
21. <http://www.icm.cz/domaci-nasili>
22. <http://cz.wikipedia.org/wiki>

Přílohy

- Příloha č.1   Dotazník
- Příloha č.2   Tabulky č.1 a 2 – Halucinogeny, léky s rizikem závislosti
- Příloha č.3   Čichači toulenu, nádobíčko narkomana, narkoman aplikující si heroin
- Příloha č.4   Kokain, tablety extáze
- Příloha č.5   Marihuana, semínka marihuany, hašiš
- Příloha č.6   Lysohlávky

Příloha č.1

Dotazník

1. Věk:

2. Jaká je charakteristika vaší rodiny?

3. Požil jste někdy drogu?

4. Můžete sdělit důvod vašeho pobytu ve zdejším zařízení?

5. Jaké plány máte do budoucna?

Příloha č. 2

Halucinogeny

Účinná látka	Obsažená v:
Psilocybin	Houbách rodu lysohlávek
Kyselina ibotenová	Muchomůrce červené
Mezkalin	Kaktusu Lophophora Williamsi
Bufotenin	Semenech rostliny Cohoba na Haiti
Ibogain	V kůře kořene Tabernate Iboga
Tetrahydrocannabinol	Konopí
Atropin, Skopolamin	Durmanu

Léky s rizikem závislosti

Skupina	Příklady léků
ANALGETIKA	Acylcofin, Coldres, Dinyl, Korylan, Alnagon, Morfin, Dolsin, Dolan, Kodein, Bephronal, Temgesic, Subutex, Tramal
HYPNOTIKA	Nitrazepam, Rohypnol, Hypnogen, Stilnox
ANXIOLYTIKA	Neurol, Xanax, Radepur, Elenkám, Diazepam, Meprobamat
SEDATIVA	Bellaspon
OSTATNÍ	Fenmetrazin, Ritalin, Adipex petard, Solutan, Kodein, Ipecarin, Kodynal, Diolan

Příloha č. 3

DĚTI ČICHAJÍCÍ TOULEN

NÁDOBÍČKO NARKOMANA

NARKOMAN APLIKUJÍCÍ SI HEROIN

Příloha č. 4

UKÁZKA „PALICE“ MARIHUANY

SEMÍNKA MARIHUANY

HAŠIŠ

Příloha č. 5

KOKAIN (LISTY KOKY A PRÁŠEK URČENÝ KE ŠŇUPÁNÍ)

UKÁZKA TABLET EXTÁZE

Příloha č. 6

LYSOHLÁVKY